

UTVECKLINGEN AV DET DIGITALA FOLKBIBLIOTEKET

När visionerna liknar verkligheten

Maria Carlsson
Erik Hall

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap vid
Lunds universitet.

Handledare: Birgitta Olander

BIVILs skriftserie 2006:4

ISSN 1401:2375

© Lunds universitet. Biblioteks- och informationsvetenskap 2006.

Title

The Development of the Digital Public Library – when the vision resembles reality

Abstract

As the way of communicating and accessing information has changed radically over the past decade so has the way the public libraries operate to reach the citizens. In these times the demands of what a public library should be and offer the visitors have changed. One should have the option to access the digital public library at any given hour of the day, from anywhere in the world and at least have the same possibilities of information as the visitors at the non-digital, "real" library.

In this Master's thesis we will analyze and discuss the condition of the Swedish digital public library of today, 2006, and the forward thinking work with the issues of development in this matter. In order to do this we set out to examine the attitude towards the public digital library among the staff at a small number of Swedish public libraries and their supporting institution, the county library. Moreover, the attitudes defined have been compared to the actual status of the services and medias at the public library websites.

As a measure instrument of detecting those public libraries involved in the development of new technology we have chosen to focus only on the libraries which, at the time of writing this Master, offered the new audio technology service called "Musikwebb". The Musikwebb service is at the time the latest addition to the public libraries e-services. The public libraries which subscribe to this service can therefore be seen as those who are in the fore front of the development of the Swedish digital public library of today.

In conclusion, we have detected a certain standardization of what the digital public library consists of today. All libraries examined have an idea of what the digital public library should be, which is in line with their visions and their mission statements for the development. The visions are often very meager, and the issue is rather the absence of visions than achieving the goals set up by the vision.

The absence of visions can be explained by various causes. The public library is very much on their own in the development of their digital issues. There are very little guidelines of what the digital public library should be. The supporting institution, the county libraries, seems to suffer the same problem. There are however examples of libraries with great visions and highly developed e-services as a result of competent staff and good economic resources, but this is mainly concentrated to the larger cities.

The digital public libraries are in dire need of guidelines. The fog is dense and someone needs to light the lantern.

Keywords

Det digitala folkbiblioteket, det digitala biblioteket, hybridbibliotek, audioteknik, visioner, MP3, e-tjänster, e-media.

The Digital Public Library, The Digital Library, Hybrid Library, Audio Technology, Visions, MP3, e-services, e-media.

Tack till vår handledare Birgitta Olander
som väglett, inspirerat och stöttat oss under arbetets gång.

Vi vill även tacka de läns- och folkbibliotek som tagit sig tid deltaga i vårt arbete.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 Inledning	7
1.1 Syfte, problem och frågeställningar	9
1.2 Metod och urval	10
1.2.1 Enkät till länsbiblioteken	10
1.2.2 Webbplatsundersökning	11
1.2.3 e-postintervju	12
1.3 Avgränsningar	13
1.4 Begrepp	13
2 Bakgrund.....	15
2.1 Utvecklingen av audioteknik och förmedling av ljud.....	16
2.1.1 Lagring och format	17
2.1.2 Distribution	18
2.1.3 Skivindustrin.....	19
2.1.4 Upphovsrätt.....	20
2.2 Audioteknik: en nulägesbeskrivning.....	21
2.3.1 Exempel på aktörer	21
2.3.2 Exempel på tjänster.....	21
2.3.3 Nedslag på två bibliotek	23
2.2 Projekt för främjande av det digitala biblioteket	24
2.2.1 Vägledningen 24-timmarswebben 2.0	24
2.2.2 LIMIT	24
2.2.3 Bibliotek 2007	25
2.4 Arbetet med biblioteksplanerna	25
2.4.1 Nedslag: tre biblioteksplaner	26
3 Litteraturgenomgång.....	30
3.1 Det digitala informationssamhället	30
3.1.1 24-timmarsdelegationen.....	31
3.1.2 e-tjänster i offentlig sektor	32
3.2 Det digitala biblioteket.....	32
3.3 Hybridbiblioteket	34
3.4 Det digitala folkbiblioteket i Sverige.....	35
3.4.1 Ljud i det digitala biblioteket.....	36
3.5 Utvecklingsarbetet på biblioteken.....	37
3.5.1 Länsbibliotekets roll	38
3.5.2 Nedslag: utvecklingsarbetet i Danmark	39
4 Enkät till länsbiblioteken.....	41
4.1 Resultatredovisning.....	41
4.1.1 Enkätfrågor	42
4.1.2 Hemsidor och bifogade dokument	43
4.2 Analys av enkät till länsbiblioteken.....	43
5 Webbplatsundersökning.....	45
5.1 Checklistan.....	45
5.2 Resultatredovisning.....	46
5.2.1 Presentation.....	47
5.2.2 Vilka e-tjänster lyfter man fram?	49
5.2.3 Användarservice	49
5.2.4 Databaser	49
5.2.5 e-media.....	49
5.2.6 Frågetjänster.....	49
5.2.7 Länksamlingar	50

5.2.8 Övrigt	50
5.3 Analys av webbplatsundersökning	50
6 e-postintervjuer	52
6.1 Resultatredovisning	52
6.1.1 Visioner	52
6.1.2 Visionernas förverkligande	53
6.1.3 Tjänster i det digitala folkbiblioteket	54
6.1.4 Möjligheter och problem	54
6.1.5 Övriga kommentarer	55
6.3 Analys av e-postintervjuer	56
7 Diskussion och slutsatser	58
7.1 Metoden	58
7.2 Avsaknaden av visioner	59
7.3 Länsbibliotekens roll	61
7.4 Sammanfattning	62
Källförteckning	64

1 Inledning

Informations- och kommunikationskanalerna har förändrats radikalt under det senaste årtiondet. Idag betalar vi våra räkningar via Internet, deklarerar via SMS och interagerar via interaktiv digital-TV. Det digitala samhället är ett faktum. Datorn och webben är verktyg som en mycket stor del av befolkningen dagligen använder sig av för all typ av kommunikation.

Folkbiblioteken har naturligtvis inte stått utanför den här utvecklingen. I stort sett alla folkbibliotek runt om i landet har en webbplats och erbjuder sina användare en rad digitala tjänster. I takt med att kraven från användarna förändras måste biblioteken hela tiden fortsätta att utvecklas. För oss som växte upp under 80-talet har datorn egentligen aldrig känts främmande. För 20 år sedan spelade vi dagligen TV-spel i hemmet, en medieform som utvecklats och vars marknad växt i rasande fart sedan dess. Trots detta introducerades TV-spelet först i år, 2006, på ett svenskt folkbibliotek.

Vi vill diskutera det digitala folkbibliotekets nuvarande tillstånd. Med den digitala teknikens intåg i vår vardag har valmöjligheterna kring *hur* vi vill tillgodogöra oss information förändrats radikalt. Idag kan ljudboken i MP3-format vara lika självklar för någon som pappersboken för en annan.

Det är med hjälp av audiotekniken biblioteken utvecklats de senaste tjänsterna och det är därför vi har valt att använda just dessa tjänster som en slags temperaturmätare på det digitala folkbiblioteket idag. Vi använder de digitala audiotjänsterna som exempel uppsatsen igenom, men det är även ett sätt att avgränsa uppsatsen och ge den ett konkret fokus. Vår uppsats tar avstamp i bibliotekslagens andra paragraf:

Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek. Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare. Varje kommun skall ha folkbibliotek.

2 § Bibliotekslagen

I Unescos folkbiblioteksmanifest betonar man också vikten av att alla ska ha tillgång till modern teknologi.

Alla åldersgrupper skall kunna finna material som tillgodoser deras behov. Samlingar och tjänster skall omfatta alla slag av lämpliga medier, förmedlade genom modern teknologi såväl som traditionellt material. Kvalitet samt anpassning till lokala förutsättningar och behov skall tjäna som grundläggande princip. Samlingarna skall spegla tidsanda och samhällsutveckling men skall också tjäna som minne för mänsklig strävan och fantasi.

Unescos folkbiblioteksmanifest 1994, s 18.

Det är klart och tydligt att det digitala folkbiblioteket Unesco uppmanar biblioteken att eftersträva. I dagens informationsamhälle sker informationsflödet i allt större utsträckning i digital form. Tillgång till information har blivit en maktfaktor. Vi har valt att belysa dessa två citat då de påvisar vikten av att alla ska ha tillgång till databaserad information. Detta är viktigt för att förhindra kunskapsklyftor och för att främja den roll som folkbiblioteket som institution spelar för de demokratiska värdegrunderna.

Det digitala folkbiblioteket

Först och främst kommer vi att titta på hur de svenska folkbiblioteken förhåller sig till idén om det digitala folkbiblioteket. En för oss viktig inspirationskälla är det förarbete som Helene Johanson Otterström gjorde genom sin uppsats *Det digitala folkbiblioteket – Vision och verklighet* vid Lunds universitet (2004). Johanson Otterström (2004) undersökte då hur 21 svenska folkbibliotek av varierande storlek: storstäder och större städer, presenterar sina måldokument rörande det digitala folkbiblioteket och hur man valt att presentera sina webbplatser. Hon kommer fram till att det digitala folkbiblioteket fokuserar på att förmedla information snarare än kulturupplevelser, de skönlitterära e-böckerna är enda undantaget (Johanson Otterström 2004, s. 56).

Ett begrepp som kommit allt mer på tal när det gäller utvecklingen av folkbiblioteket som helhet är hybridbiblioteket. Kortfattat kan man säga att hybridbiblioteket avser en biblioteksverksamhet där det fysiska rummet och de mer traditionella bibliotekstjänsterna även kompletteras och samverkar med nya digitala tjänster och mediatyper. Johanson Otterström menar att även om biblioteken själva inte använder begreppet hybridbibliotek, så är det just detta som är den rådande varianten av det digitala biblioteket bland folkbiblioteken, såväl i måldokumentet som på bibliotekens webbplatser (Johanson Otterström 2004, s. 57). Hennes slutsats är också att det är som hybridbibliotek det digitala biblioteket kommer att existera inom överskådlig framtid. Hon ser ett visst samband mellan bibliotekens visioner och hur verkligheten ser ut. Johanson Otterström noterar att de bibliotek som uttalar sig om den digitala verksamheten i sina måldokument också har något bättre utvecklade webbplatser. Det finns däremot en större spännvidd mellan de olika måldokumentet än mellan de olika webbplatserna (Johanson Otterström 2004, s. 54). Samtliga bibliotek har en webbplats, medan många helt saknar måldokument (Johanson Otterström 2004, s. 57).

Eftersom webbplatser och det digitala folkbiblioteket hela tiden befinner sig i en snabbt föränderlig process anser vi det redan nu två år senare vara intressant att följa upp denna undersökning. Vi börjar med att fråga oss ”när började man tala om det digitala folkbiblioteket?” men reviderar frågan till ”har man ännu börjat tala om det digitala folkbibliotek?”. Johanson Otterström (2004) använder sig genomgående av begreppet i sin uppsats, men poängterar i inledningen att det ännu inte är ett vedertaget begrepp i det svenska språket. Hon exemplifierar med att en Googlesökning på ”det digitala folkbiblioteket” och ”digitala folkbibliotek” gav noll träffar och den engelska motsvarigheten ”digital public library” gav 275 träffar (Johansson Otterström 2004, s. 12-13). Detta jämför hon med 8110 träffar på ”digitalt bibliotek” och 3 300 000 träffar på ”digital library”. Naturligtvis kan man inte uteslutande använda Google som ett sätt att kontrollera ett begrepps existens, men det ger ändå en fingervisning om hur vedertaget begreppet är. Framför allt finner vi det intressant att jämföra träffarna på de

svenska begreppen med de engelska motsvarigheterna. Idag, två år senare, är det träffarna på digitalt bibliotek (både på svenska och engelska) som ökat anmärkningsvärt. En sökning på ”det digitala folkbiblioteket” ger idag 7 träffar (varav 3 är länkar till Johanson Otterströms uppsats) och ”digitala folkbibliotek” fortfarande noll träffar. Den engelska motsvarigheten ”digital public library” ger idag 430 träffar. Detta kan fortfarande jämföras med träffarna på ”digitalt bibliotek” som idag stigit till 88 400 och för ”digital library” till 99 000 000 (Google). Det är ingen tvekan om att det digitala biblioteket existerar som begrepp, men man använder sig alltså fortfarande inte i någon större utsträckning av begreppet det digitala folkbiblioteket.

Digital audioteknik

Det är framförallt de nya medieformerna som ökar i utlån runt om på de svenska folkbiblioteken (Statistiska centralbyrån). Det finns ett stort intresse bland allmänheten att låna ljudböcker och musik. Idag lånas de i första hand ut i format som CD-skiva och kassett, men utvecklingen tyder på att andra icke-fysiska digitala audioformat kan komma att komplettera denna verksamhet.

Tekniken är relativt ny i folkbiblioteksvärlden och därför finner vi det intressant att undersöka utvecklingen – vilka möjligheter och problem som finns – och hur framtidsvisionerna ser ut.

Idag finns det ett antal olika modeller för att låna ut media med hjälp av digital audioteknik. Exempelvis nedladdning av MP3-filer men även streaming som innebär att man lyssnar medan man är uppkopplad. Det finns också bibliotek som har en MP3-utlåningsautomat från vilken man kan ladda ner filer till sin egen MP3-spelare. Några folkbibliotek planerar även att erbjuda hela MP3-spelare till utlån som på förhand är laddade med ljud, exempelvis ljudböcker och musik.

Att biblioteket redan i dagsläget erbjuder digitala audiodokument i olika former står alltså klart. Den digitala audioteknikens potential nyttjas dock i olika grad beroende på om lånetransaktionen är avhängigt det fysiska biblioteket eller ej. Vi tror att den digitala audiotekniken har stor potential när det gäller utvecklingen av de svenska folkbibliotekens digitala tjänster.

För att förstå varför det ser ut som det gör idag måste vi titta närmare på hur den tekniska utvecklingen av den digitala audiotekniken sett ut de senaste 20 åren. Vi kommer även att kort titta på hur implementeringen av den digitala audiotekniken på svenska folkbibliotek sett ut hittills. Vidare är vi intresserade av att se hur implementeringen i verksamheten överensstämmer med folkbibliotekens handlingsplaner och visioner.

1.1 Syfte, problem och frågeställningar

Syftet med vår uppsats är att undersöka det digitala folkbibliotekets genomslag i Sverige idag, vilken potential det har att utvecklas framöver och om det finns några visioner kring framtidens digitala folkbibliotek och hur dessa i så fall ser ut.

De senast utvecklade digitala tjänster som erbjuds runt om på folkbibliotek i landet är oftast baserad på digital audioteknik. Exempelvis kan man låna musik och ljudböcker genom streaming eller nedladdning över nätet. Denna teknik få väl sägas vara förhållandevis ny och har ännu inte slagit igenom på bred front på de svenska folkbiblioteken. Den nya tekniken bör rimligtvis ställa folkbiblioteken inför en rad olika möjligheter och problem. Vi kommer att arbeta utifrån följande frågeställningar:

Vilka visioner har biblioteken om det digitala folkbiblioteket? Hur arbetar man konkret för att förverkliga dem?

Hur förhåller sig synen på digitala audiotjänster till visionerna om det digitala folkbiblioteket?

Hur ser det digitala folkbiblioteket ut idag och hur drivs utvecklingen i användningen av ny teknik?

1.2 Metod och urval

När vi påbörjade arbetet med denna uppsats var det inte mycket vi visste om det digitala folkbiblioteket eller digital audioteknik och än mindre hur det såg ut i Sverige på denna front. Vi har således valt ett induktivt tillvägagångssätt för att undersöka området. Vi har bit för bit försökt att belysa fenomenet från olika håll vilket lett till att vi till slut fått en allt tydligare bild av hur det ser ut på området i dag (Halvorsen, 1992 s. 78 f). Vårt syfte med denna uppsats har inte varit att pröva teorier eller hypoteser utan snarare att göra ett stickprov på det digitala folkbiblioteket i landet våren 2006.

Vår undersökning består av tre delar. En minienkät som skickades ut till länsbiblioteken, en undersökning utifrån en standardiserad checklista av elva folkbiblioteks webbplatser och slutligen följde vi också upp denna med en skriftlig intervju till samma elva folkbibliotek. Metodologiskt skiljer sig dessa tre undersökningar en aning från varandra. Minienkäten var en standardiserad postenkät med öppna frågor. Syftet med de öppna frågorna var att vi skulle kunna få en så heltäckande bild av problemet som möjligt för att kunna identifiera vidare objekt till undersökningen med checklisten. Checklisten innehöll både kvalitativa och kvantitativa frågeställningar för att ge oss en så heltäckande bild som möjligt. Slutligen gjorde vi även en skriftlig intervju via e-post med de berörda folkbiblioteken i undersökningen.

1.2.1 Enkät till länsbiblioteken

För att få en överblick av hur man i Sverige arbetar med utvecklingen av det digitala folkbiblioteket i allmänhet och den digitala audiotekniken i synnerhet valde vi att först skicka ut en minienkät med fem frågor via e-post gällande det digitala folkbiblioteket och digital audioteknik till Sveriges 20 länsbibliotek (se bilaga 1). Enkäten var en standardiserad e-postenkät med öppna frågor av kvalitativ karaktär. Valet av metod grundade vi i detta fall på att undersökningen främst syftade till att ge oss en fingervisning om i vilka län vi skulle kunna finna bibliotek som kunde vara av intresse för vår undersökning. Tidsaspekten var också en avgörande faktor för val av denna metod, vi ville helt enkelt snabbt komma igång med den mer djupgående

undersökningen. En standardiserad enkät ansåg vi vara det smidigaste och minst tidsödande sättet för oss för att kunna ställa en kort rad frågor till en mängd människor och utifrån detta enklast överblicka vilka folkbibliotek som skulle kunna vara av intresse för vår vidare undersökning (Halvorsen 1992, s. 87). Frågorna i enkäten var öppna och ostrukturerade för att de, som Halvorsen skriver, inte skulle ge respondenten någon föreställning om hur denne förväntas svara. Det ger också möjlighet för oss i bearbetningen av resultatet att blottlägga bristande kunskaper hos respondenten som kan vara intressant för analysen av materialet (Halvorsen 1992, s. 88). Något vi också bittert fick erfara var att öppna och ostrukturerade frågor kräver en hel del motivation från respondentens sida, vilket uppenbarligen inte alltid fanns (Denscombe 2000, s.122). Totalt skickades 20 enkäter ut varefter vi fick tillbaka 13 mer eller mindre utförliga svar efter några påminnelser.

1.2.2 Webbplatsundersökning

För att få insikt i hur det digitala folkbiblioteket ser ut idag bestämde vi oss för att göra en webbplatsundersökning. Eftersom minienkäten inte gav oss några tydliga indikationer på vilka folkbibliotek som skulle kunna vara intressanta att undersöka fick vi helt enkelt gå efter en ny urvalsprincip. Efter en hel del tankearbete och diskussion om olika urvalsmetoder bestämde vi oss för att konkret utgå från BTJs lista över de svenska folkbibliotek som vid tiden för undersökningen köpt in den nya musiktjänsten Musikwebb. Denna urvalsprincip valde vi bland annat på grund av att tjänsten är ny, och de som satsat på denna får anses ligga i frontlinjen bland svenska folkbibliotek när det gäller online digital audioteknik våren 2006. I listan över de som abonnerar på Musikwebb fanns, vid tillfället för urvalet, 21 svenska folkbibliotek representerade från norr till söder (Musikwebb). Då vi ansåg att en undersökning av samtliga bibliotek som köpt in Musikwebb skulle vara alltför tidskrävande i förhållande till uppsatsens begränsade tidsramar fick vi snäva in vårt undersökningsområde ytterligare.

Genom SKLs, Svenska Kommuner och Landsting, kommungruppsindelning fick vi ett uppslag till hur vi kunde avgränsa urvalet. Kommungruppsindelningen består av nio kommunkategorier: Storstäder, förortskommuner, större städer, pendlingskommuner, glesbygdskommuner, varuproducerande kommuner, övriga kommuner över 25 000 invånare, övriga kommuner 12 500-25 000 invånare och övriga kommuner mindre än 12 500 invånare (Svenska Kommuner och Landsting).

Vidare jämförde vi listan över de folkbibliotek som abonnerar på Musikwebb med listan över kommungruppsindelningen från SKL. Abonnenter av Musikwebb fann vi i samtliga kategorier med undantag för kategorinorstäder som representeras av Stockholm, Göteborg och Malmö. Vi bestämde oss för att undersöka ett bibliotek ur varje kommungrupp. Till en början gick vi igenom samtliga abonnenter av Musikwebb och deras webbplatser för att få en överblick av de olika folkbibliotekens utbud av e-tjänster och e-media. I de grupper där vi fann fler än ett folkbibliotek som abonnerar på Musikwebb valde vi helt enkelt det bibliotek som såg ut att ha den mest utvecklade webbplatsen. Således fick vi ner antalet undersökningsobjekt till elva. Åtta av de elva kommunerna representerade olika kategorier ur kommungruppsindelningen medan de återstående tre utgjordes av kategorinorstäder. Storstadskommunerna valdes trots att de inte abonnerar på Musikwebb utifrån motivet att dessa bibliotek har störst resurser

och borde ligga långt fram när det gäller utvecklingen av det digitala folkbiblioteket i allmänhet.

Utifrån den preliminära uppfattning vi fått om bibliotekens webbplatser vid urvalsprocessen skissade vi vidare upp en checklista för den mer djupgående undersökningen av det digitala folkbiblioteket vid de elva undersökningsobjekten. Vid utformningen av checklistan hämtade vi även en hel del inspiration från Helene Johanson Otterströms magisteruppsats *Det digitala folkbiblioteket* (2004). Denna var till stor hjälp för att få en grund till checklistan att utgå från i ett inledande skede. Att skapa en checklista som endast mäter kvantifierbara data ansåg vi, precis som Halvorsen, inte skulle vara tillräcklig för att beskriva undersökningsobjektens webbplatser och innehåll (Halvorsen 1992, s. 92). Denna metodtriangulering, kombination av kvantitativ och kvalitativ metod, var vad vi fann bäst lämpad för ändamålet efter att vi gjort våra pilotundersökningar (Halvorsen 1992, s. 92).

Vår checklista är i stora drag indelad i två block, en kvalitativ del som beskriver webbplatsen och eventuell presentation samt en kvantitativ del där vi prickar av olika typer av tjänster och media (se bilaga 2). För att kontrollera checklistans validitet genomfördes två pilotstudier i två olika omgångar på två folkbibliotek som låg utanför vår studie men som ändå kan sägas utgöra två genomsnittliga svenska folkbibliotek. Checklistan reviderades två gånger innan vi var säkra på att den var redo för det verkliga eldprovet. Genomförandet av undersökningen på de elva utvalda biblioteken skedde i två omgångar. Vi delade upp undersökningsobjekten oss emellan så att vi hade fem respektive sex objekt i den första undersökningsomgången. Därefter bytte vi med varandra så att vi båda undersökt samtliga objekt. Detta valde vi att göra eftersom det visade sig vara ganska svårt att undersöka de ibland snåriga och därmed svårnavigerade webbplatserna. Vi ville helt enkelt försäkra oss om att vi inte missat någon väsentlig information som skulle kunna påverka resultatet av undersökningen. Till skillnad från de båda andra undersökningarna vi gjorde innehåller denna checklista punkter av både kvalitativ och kvantitativ karaktär.

1.2.3 e-postintervju

Då vi fastställt vad de olika biblioteken faktiskt erbjuder i form av användarservice och e-media via sina webbplatser behövde vi vidare få svar på en del frågor som vi inte kunde få utifrån checklistan. Eftersom vi var intresserade av kvaliteten på informationen och ville intervjua de personer med störst kunskaper inom området använde vi oss av ett strategiskt urval (Halvorsen 1992, s. 102). Vi skickade därför ut frågorna till bibliotekschefen på respektive folkbibliotek, tre öppna frågor om just det digitala folkbiblioteket och digital audioteknik samt hur tankarna och visionerna ter sig kring detta till de elva biblioteken i undersökningen (se bilaga 3). Efter det första utskicket fick vi in fyra svar. En vecka efter det första utskicket följde vi upp med en påminnelse till de bibliotek som ännu ej svarat. Detta med resultatet att ett bibliotek gav beskedet att de inte ämnade svara på våra frågor. Ytterligare en vecka efter påminnelsen satt vi fortfarande enbart med de fyra första svaren. I detta skede var tiden knapp och tålamodet hade från vår sida tagit slut. Sex bibliotek hade ännu ej svarat på frågorna. Istället för att skicka ut ännu en påminnelse beslutade vi oss nu för att ringa de berörda biblioteken och de personer som ansvarar för det område som rörde vår frågeställning. Vi skickade vidare frågorna direkt till dessa personer. Trots denna insats gick det ännu

en vecka utan inkommande svar. Den 19/4 skickade vi en sista påminnelse, samma dag fick vi in ytterligare tre svar. Vi genomförde analysen baserad på de sju inkomna e-postintervjuerna. Svar uteblev från Västervik (som undanbad sig) samt Färgelanda, Malmö och Stockholm som lovat att höra av sig men trots allt uteblivit.

1.3 Avgränsningar

Vår uppsats handlar om det digitala folkbiblioteket men för att ge den ett konkret fokus använder vi oss av de digitala audiotjänsterna som exempel uppsatsen igenom.

En övergripande avgränsning är att vi enbart intresserar oss för folkbiblioteket i Sverige. Det digitala bibliotekets utveckling har när det gäller e-böcker framför allt ägt rum på forskningsbiblioteken, medan utlån av ljudböcker och musik förknippas med folkbiblioteken. Vi tror att folkbiblioteken ligger längre fram än forskningsbiblioteken i utvecklingen av digital audioteknik och därför faller det sig naturligt för oss att välja detta område.

Digital audioteknik är en bred term som innefattar såväl fysiska CD-skivor som icke-fysiska MP3-filer. I vår uppsats är vi intresserade av de icke-fysiska digitala medierna, exempelvis MP3, WMA, streaming etc, och utesluter därmed material i form av CD-skivor, DVD, DAISY etc.

Upphovsrättsliga aspekter är ytterligare något vi valt att enbart kort beröra, då en mer ingående redogörelse av dessa skulle ta alltför stort utrymme i uppsatsen.

1.4 Begrepp

Vi har framför allt stött på begreppen *digitalt* bibliotek, *elektroniskt* bibliotek och *virtuellt* bibliotek. Rowley definierar det elektroniska biblioteket som en fysisk plats där tillgång till elektroniskt material erbjuds medan det virtuella biblioteket beskrivs som helt oberoende av den fysiska platsen (Rowley 1998, s. 19). Därmed är det virtuella biblioteket frikopplat från biblioteket som fysisk institution och används som ett mer allmänt begrepp för digitala samlingar av olika slag. Begreppet digitalt bibliotek har allt mer kommit att användas som synonym för elektroniskt bibliotek. Svenska datatermgruppen skriver att begreppen elektronisk och digital används något onyanserat och vidare förklarar man:

Digital hör hemma i sammanhang som specifikt rör hur data representeras och lagras. Man säger inte att disketter och DVD-skivor är elektroniska utan att de är magnetiska respektive optiska, men lagringen av data är ändå digital.

Svenska datatermgruppen

Med utgångspunkt i Rowleys resonemang och eftersom folkbiblioteket är den institution vi kommer att behandla kommer vi att använda oss av begreppet *det digitala folkbiblioteket*. När vi skriver det digitala folkbiblioteket syftar vi även på det man kallar hybridbiblioteket, ett bibliotek som förenar det fysiska och digitala verksamheterna.

Vi har inte stött på något vedertaget samlingsbegrepp för ljudteknik i digital immateriell form, men har valt att använda oss av *digital audioteknik* som samlingsnamn för olika sätt att representera, lagra och förmedla immateriella ljudmedia.

När det gäller begreppet *streaming* har vi stött på både den svenska översättningen *strömmande ljud* och Svenska datatermgruppens rekommendation *direktuppspelning* (Svenska datatermgruppen). Vi har trots detta valt att hålla fast vid det engelska ordet *streaming*. Efter en ytlig genomgång av ett tiotal folkbiblioteks webbplatser stod det klart att det är detta begrepp biblioteken själva använder sig av. Eftersom vi kommer att hänvisa till bibliotekens webbplatser tror vi att det skulle skapa förvirring om vi använder de mindre etablerade svenska begreppen *direktuppspelning* och *strömmande ljud*.

Vi har valt att använda oss av begreppet MP3-spelare, även gällande de portabla spelare som utöver MP3 också stödjer andra filformat så som WMA och WAV (För förklaringar av formatförkortningarna se kapitel 2.1).

2 Bakgrund

Folkbiblioteket är intimt förknippat med det tryckta ordet. Böcker, tidningar och tidskrifter är fortfarande det man i allmänhet först och främst förknippar med folkbiblioteket eller bibliotek i stort. Detta tror vi även gäller för delar av bibliotekarietåren. Verksamhetens fokus var tidigare således ganska klart. Efterhand som kanalerna för informationsförmedling ökat har folkbiblioteken anpassat sig. AV-mediernas intåg på biblioteken orsakade en hel del prioriteringsproblem vilket även gäller för de digitala mediatyperna (Audunson 2001, s. 206).

Är det digitala biblioteket framtidens melodi? Kommer biblioteket som vi känner det idag att försvinna? Nja, om det tvistar de lärda. Det ena behöver inte utesluta det andra utan man bör snarare tala om det som kallas hybridbibliotek, ett bibliotek där det fysiska och digitala verksamheterna kompletterar varandra. Sven Nilsson, före detta bibliotekschef vid Malmö stadsbibliotek, nämner ett intressant exempel som inte ligger så långt borta i tiden. I slutet av 90-talet började bank- och postkontoren försvinna runt om i Sverige. Istället skulle kunderna sköta sina ärenden via Internet. Räkningarna skulle betalas online och paketen fick hämtas på ICA. Det var ju knappast så att denna radikala förändring byggde på kundernas behov utan snarare på ekonomisk vinning och kanske även alltför stor tilltro till den nya tekniken (Nilsson 2005, s. 57). Idag råder en allmän skepsis till det som skedde, kanske borde online-servicen snarare vara ett komplement än ersättning för bank- och postkontoren. Denna tanke är också fullt applicerbar på folkbiblioteket. Ryktet om folkbibliotekets död var betydligt överdrivet. Visst skulle man kunna ersätta sagostunderna för barn med en virtuell sagostund, eller få hjälp med andra biblioteksrelaterade frågor över nätet. Men människan är ingen robot, vi behöver interagera socialt med andra människor. Den nya tekniken bör snarare ses som ett ypperligt komplement till den mer traditionella biblioteksverksamheten och som en ny kanal för biblioteken att förmedla service och nya tjänster genom (Hildebrand 2003, s 2).

Det största problemet med det digitala biblioteket är kanske vad David M. Levy (2000) kallar ”the problem of purpose”, avsaknaden av syfte. I en tid då tekniska innovationer blivit en självklarhet och ibland betraktas som något näst intill heligt blir det extra viktigt att fråga sig vilka syften tekniken tjänar. Problemet med det digitala folkbiblioteket är att mycket av de visioner och tankar som präglar detta har kommit från datavetenskapligt håll (Levy 2000, s. 5). På så vis har den tekniska aspekten på det digitala folkbiblioteket fått för stor roll medan servicefunktionerna kommit i skymundan. Därmed har syftet blivit svårt att definiera utifrån ett folkbiblioteksperspektiv.

Just problemet med att formulera ett syfte med den digitala verksamheten på folkbiblioteken försvårar utvecklingen av det digitala folkbiblioteket. Ett problem för det digitala biblioteket är att det ofta används som en degenererad avlägsen släkting till det fysiska ”riktiga” biblioteket. Att biblioteket idag ska erbjuda onlinetjänster kan ses som självklart och de flesta bibliotek gör det, om än i olika utsträckning. Om något folkbibliotek idag inte erbjuder några digitala tjänster överhuvudtaget skulle det vara mycket anmärkningsvärt. Trots detta är den digitala verksamheten långt ifrån lika självklar som den fysiska.

Ett digitalt bibliotek är i högsta grad lika riktigt som det ”riktiga” biblioteket. Det kräver underhåll och engagemang för att fungera väl. Ett dåligt organiserat och dåligt uppdaterat digitalt bibliotek leder endast till frustration hos användaren (Melling & Little 2002, s. 190). Vad man generellt kan säga om onlinetjänsters legitimitet berör de två aspekterna tid och rum. Tidsmässigt finns det inga ramar för när man kan besöka det digitala biblioteket. Library of Congress första version av online-katalogen faktiskt bara var tillgänglig mellan 9:00 och 17:00, något vi skrattar åt idag (Melling & Little 2002, s. 191). En annan fördel är att man som användare är oberoende av det fysiska rummet, i de fall det man söker finns tillgängligt i immateriell digital form. Det huvudsakliga syftet är att man med hjälp av det digitala biblioteket ska tillhandahålla en bredare och alternativ informationsleverans än vad som tidigare varit möjlig (Chowdhury & Chowdhury 2003, citerar Arms s. 10). Idag fungerar oftast de svenska folkbibliotekens digitala tjänster som en sekundär funktion, medan det fysiska biblioteket oftast är prioritet nummer ett. De fysiska användarna är kanske mer påtagliga än de användare som brukar det digitala biblioteket, men de är likväl användare. Genom att erbjuda användarna tillgång till bibliotekets tjänster via olika kanaler breddar biblioteket också sin ”kundkrets”. Ovana biblioteksbesökare kan här få sin första kontakt med biblioteket, dess funktioner, service och utbud (Melling & Little 2002, s. 203f).

2.1 Utvecklingen av audioteknik och förmedling av ljud

Biblioteket blir aldrig färdigt. Bibliotekarien jobbar i en ständig förnyelseprocess. Inte enbart genom att tillföra nya exemplar av samma vara, utan att också genom att tillföra helt nya medier som plötsligt dyker upp på marknaden utanför biblioteket. Biblioteket utvecklas genom att bibliotekarien ger sig ut på lite djupt vatten och vågar pröva nyheter i sin verksamhet.

Källgren 1997 s. 20

Hur vi hanterar information har förändrats över tid. Bachs musik upplevdes till en början från tonerna av en cembalo eller ett piano, senare genom grammofonskivor, ljudband och CD-skivor och nu även i stor utsträckning i format som MP3 och liknande (Lesk 2004, s. 3). Musiksamlingar kan idag lika gärna inrymmas i en dator som i en bokhylla. Biblioteket måste förändras med sin omvärld och därmed har digital audioteknik kommit att spela en allt större roll i bibliotekets förmedling av information och kulturupplevelser. Att låna ljudböcker och musik på cd-skiva har varit en växande verksamhet de senaste 15 åren. Och att ta nästa steg – utlån via digital nedladdning – är inte bara något som biblioteket är förpliktigad att göra enligt bibliotekslagen och andra styrdokument, det är också vad som förväntas från en stor del av bibliotekets användare.

I följande avsnitt tänker vi ta upp några av audioteknikens olika format och distributionsmöjligheter.

2.1.1 Lagring och format

Att lagra ljud

Vanligtvis använder man sig av två olika nivåer av formatering av ljud vid digitalisering av materialet. En högkvalitativ standard för musik och en lågkvalitativ standard för tal. Musik innehåller oftast ett flertal kanaler och därmed mer information än ljud i talform. En CD-skiva innehåller vid uppspelning ca 174 kb per sekund medan ett audiospår i talform endast kräver ca 8 kb per sekund för att uppnå vad kan sägas vara acceptabel ljudkvalitet (Lesk 2004, s. 92f). Musik eller övrigt ljudmaterial som inte bara består av en människas röst kräver således mycket utrymme. När det gäller utvecklingen av det digitala biblioteket i audiospecifika frågor finns det även ett lagringsproblem liksom när det gäller lagring av övrigt biblioteksmaterial. Främst är det musik som tar stor plats. Lagrat material i form av text, exempelvis e-böcker, kräver väldigt mycket mindre utrymme. Man kan säga att en text som sparas i ljudform tar 1000 gånger så stor plats som det rena textdokumentet, här skiljer sig dock storleken väsentligt beroende på om det är fråga om ljud i musik- eller talform. Olika typer av filformat kan också komprimera – elektroniskt sammanpressa – ljud i olika stor utsträckning med varierande resultat av ljudkvalitet.

MP3

MP3 är ett digitalt ljudformat. MPEG, Moving Picture Experts Group, är en global organisation som grundades 1988 och som sedan dess arbetat med att utveckla MPEG-standarder. MP3 är egentligen en förkortning av MPEG1- Layer3. MP3-formatet förbättras hela tiden, med strävan mot den bästa ljudkvaliteten i minsta möjliga filstorlek, men i grunden rör det sig om precis samma teknik (Ranum Brandt, 2002 s. 11-22). I dagsläget finns även MP4 tillgängligt, men används ännu inte i lika stor utsträckning som MP3. I MP3-filen har ljudet komprimerats så att datamängden minskats utan hörbar kvalitetsförsämring. MP3 tar vid bithastigheten 128 kb per sekund bara upp 1/10 av utrymmet jämfört med de ljudfiler som normalt finns på en CD-skiva. Man kan komprimera musiken med en högre bithastighet och uppnå bättre ljudkvalitet, men då tar också musiken upp mer plats på hårddisken. En CD-skiva med MP3-filer rymmer ungefär 11 timmar musik (Ranum Brandt 2002, s. 55f).

För att kunna ladda ned och lyssna på MP3-filer behöver man en dator med ljudkort, Internetåtkomst, ordentligt med RAM-minne och tillräckligt med plats på hårddisken samt högtalare eller hörlurar. För att få ut det mesta möjliga av MP3-formatet krävs det dessutom en bra processor (eftersom det är processorn som i realtid ”packar upp” MP3-filen, omvandlar datainnehållet till ljud, under uppspelningen). Det är också avgörande vilken uppkoppling (modem eller bredband) man har mot Internet för hur fort nedladdningen av filer går och därmed hur mycket den kommer att kosta (Ranum Brandt 2002, s. 55f). MP3-formatet har en rad fördelar:

- Formatet är immateriellt, det vill säga icke-fysiskt.

- Det är lätt distribuerat och flexibelt. Kan överföras mellan olika digitala lagringsmedier via nätverk.
- Tar liten plats, kommer med all sannolikhet att ta än mindre plats i framtiden.
- Filerna kan kopieras i det oändliga utan att kvalitén försämras.
- Man kan upprätta en digital ”jukebox” i sin egen dator.
- Den portabla MP3-spelaren är inte särskilt stor och helt okänslig för skakningar till skillnad från en portabel CD-spelare (Ranum Brandt 2002, s. 55f).

Windows Media Audio (WMA)

WMA är ett format från Microsoft som påminner mycket om MP3 men komprimerar mindre ljudfiler i ännu högre grad utan att förlora i ljudkvalitet, vilket är väldigt behändigt för portabla MP3-spelare som har begränsat diskutrymme. MP3 är fortfarande det största filformatet för musik men i ett kommersiellt sammanhang har WMA-formatet fått stor spridning. Fördelen med WMA för skivbolag och bokförlag är att det finns ett inbyggt kopieringsskydd som fortfarande är effektivt till skillnad från det oskyddade MP3-formatet (Audio Visual Installation Designers). Med så kallade DRM-system – Digital Rights Management – finns det möjlighet att ge WMA-filen en mängd olika egenskaper som inte är möjliga i MP3-formatet. Dessa nyckelfunktioner gör det möjligt att ge filerna en kod som måste verifieras för att filen ska kunna användas. De flesta MP3-spelare stödjer WMA-formatet med undantag för Apples iPod och ett par andra tillverkare (Pedley 2005, s. 12f).

Wave (WAV)

Formatet WAV utvecklades i ett projekt mellan Microsoft och IBM. WAV-formatet hade stor genomslagskraft när det kom ut på marknaden eftersom man lätt kunde omvandla musik från exempelvis CD-skivor utan att förlora i ljudkvalitet. Under senare år har MP3-formatet allt mer kommit att ersätta WAV-filen eftersom den senare kräver betydligt mycket mer diskutrymme. WAV-filen komprimerar inte ljudet, utan återger det exakt. Formatets popularitet har dalat i takt med att konsumenterna höjt kraven på hur mycket plats en audiofil bör ta och ljudkvalitet är därmed inte första prioritet (Futurmark Corporation).

2.1.2 Distribution

Streaming

En vanlig audioteknisk lösning är det som kallas streaming. Streaming gör det möjligt att lyssna direkt på musiken utan att först ha hämtat ljudfilen. Detta fungerar enbart så länge man är uppkopplad, vilket också är den största nackdelen. Streaming används t.ex. när man vill lyssna på radio via Internet (Ranum Brandt 2002, s. 50-51). Denna typ av audioteknik är också vanligt förekommande på folkbiblioteken när det gäller onlinemusik och ljudböcker.

Peer-to-peer-system

Detta musikdistributionssystem utvecklades under slutet av nittiotalet och bygger på decentraliserade servrar. Peer-to-peer-systemen består av många användare som delar med sig av de filer som finns på den egna persondatorn (Lesk 2005, s. 316).

Napster använder sig av den så kallade Peer-to-peer, p2p. Tekniken använder datorns innehåll, beräkningsförmåga och bandbredd för att skapa en databas. Alla anslutna datorer kan hämta hem filer från varandras hårddiskar. Ett peer-to-peer-system som t.ex. DC++ (Direct Connect) är i praktiken en jättedatabas (Ranum Brandt 2002, s. 52). Men för att kunna ta del av materialet i denna databas måste man oftast själv ladda upp ett visst antal gigabyte som man erbjuder andra användare i gengäld. En fördel med de här systemen är att man kan hitta i stort sett vad som helst, en nackdel är att innehållet är väldigt oorganiserat och försvårar därmed återvinningen av materialet.

Napster

Napster är en viktigt milstolpe i Internets historia (van Hoorebeek 2005, s. 116). Napster introducerade fildelning av musik i MP3-format via peer-to-peer-systemet, men dess efterföljare (2005 beräknades det finnas 81 liknande peer-to-peer-system/nätverk, varav de största är DC++, KaZaA, iMesh och Bearshare) har möjliggjort för miljoner användare att dela andra typer av mediaformat så som DVD-filmer, datorprogram och e-böcker (van Hoorebeek 2005, s. 115).

KaZaA hävdar att över 200 miljoner människor har laddat ner deras program. (Lesk 2005, s. 317). Varje månad laddas det ner 2.6 miljarder musikfiler olagligt, och då är inte alla filmer, tv-program, mjukvaror eller spel som också finns tillgängliga via Internet inräknade (van Hoorebeek 2005, refererar till Grossman s. 116).

Napster skapades av en 19-årig ”college drop-out”, Shawn Fanning, och tillgängliggjordes via Internet 1999. Skivindustrin reagerade snabbt, men inte genom att erbjuda musik via egna lagliga kanaler utan genom att stämma Napster. Domslutet kom i juli 2000 vilket ledde till att Napster stängdes ner. Napster erbjöd en förlikning i februari 2001, ”the \$1 bn settlement”, vilken innebar att Napster skulle betala 150 miljoner dollar om året till Sony, Warner, BMG, EMI och Universal i fem år. Dessutom skulle 50 miljoner dollar om året delas ut till de övriga oberoende bolagen under dessa fem år. Förlikningen avfärdades dock av skivbolagen som oacceptabel (Hoorebeek 2005, s. 117). 2002 köpte Bertelsmann upp Napster med förhoppningen att omvandla det till en laglig kommersiell musiktjänst (Lesk 2005, s. 317).

Samtidigt som fildelningsprogrammen utvecklas och nya hela tiden tillkommer fortsätter Internet att växa. Fler och fler har idag tillgång till bredband som även blivit billigare. Bredbandet innebär att vi kan överföra större filer på allt mindre tid. Persondatorn har också utvecklats. 1992 hade en genomsnittlig hårddisk ett utrymme på 120 megabytes (van Hoorebeek 2005, citerar Grossman s. 119). Detta kan jämföras med dagens stationära datorer med en hårddiskkapacitet på ca 80 gigabytes eller mer.

2.1.3 Skivindustrin

Skivförsäljningen har sjunkit över hela världen både under 2001 och 2002. Skivbolagen anklagar piratverksamheten med hänvisning till den ökande försäljningen av CD-R-skivor (inspelningsbara CD-skivor). Det säljs ungefär 5 miljarder inspelade CD-skivor och lika många CD-R-skivor, skillnaden är att försäljningen av inspelade skivor sjunker medan CD-R-skivorna ökar. Andra har ställt sig kritiska till det här och menar att det kan handla om helt andra faktorer eftersom det är långt fler produkter än CD-skivan

vars försäljningssiffror sjunker. Man pekar till exempel på att försäljningen av musik-DVD fortfarande går uppåt (Lesk 2005, s. 317).

Det kan vara värt att begrunda att det heller inte är första gången som ny teknik kritiseras och utpekats som "the murderer of music". Försäljningen av musik har sjunkit i samband med att nya tekniker lanserats sedan radion kom 1922 och faktum är att människors benägenhet att köpa musik inte har hämtat sig sedan musikbranschens glansår 1921 (Lesk 2005, s. 318).

Michael Lesk, professor i School of Communication och Library and Information Studies vid Rutgers University i New Brunswick, menar att eftersom det inte är särskilt troligt att fildelningssystemen kommer att försvinna borde det mest fruktbara och därmed långsiktiga för skivindustrin vara att istället ta upp kampen med dem genom att utveckla de lagliga nedladdningstjänsterna. Målet borde vara att utveckla den lagliga industrin istället för att försöka stoppa utvecklingen med stämningar. Lesk tror att peer-to-peer-systemen kan vara av särskilt intresse för digitala bibliotekarier. Inte minst med tanke på att dessa system är säkrare mot oavsiktliga misstag och naturkatastrofer då det digitala materialet alltid finns på mer än ett ställe (Lesk 2005, s. 318).

2.1.4 Upphovsrätt

Upphovsrätten ger alla upphovsmän rätten att kontrollera användningen av de verk som denne skapat. En upphovsman är någon som skapat ett verk, till exempel författare, kompositörer eller konstnärer. Upphovsmannen har alltså ensamrätten att tillåta eller förhindra att verket används i olika sammanhang, såvida användningen inte är tillåten enligt någon av upphovsrättens inskränkningar. Upphovsrätten kan också överlåtas på en annan rättighetshavare, till exempel går upphovsrätten i arv när en upphovsman avlider (Broms 2005, s. 92). Ett verk är skyddat från och med den dagen verket skapas och hela upphovsmannens livstid, därefter gäller skyddet ytterligare 70 år. Sedan står det fritt för vem som helst att använda verket (Broms 2005, s. 98).

Men vad som helst betraktas inte som ett verk och skyddas därmed inte heller av upphovsrätten. Först och främst måste arbetet vara resultatet av en individuell skapande verksamhet, och alltså inte redan existera naturligt. Verket måste också finnas i en viss form, en idé kan inte skyddas av upphovsrätten. För att räknas som ett skyddat verk måste också verkshöjd uppnås. Arbetet måste vara särskiljande, det vill säga att ingen annan skulle kunna komma på samma sak. Detta ska inte förväxlas med kvalitet, en "dålig" roman har samma skydd som en "bra" roman. I Sverige krävs det inte särskilt mycket för att ett verk ska anses uppnå verkshöjd (Broms 2005, s. 95-96).

Det finns verk av litterär eller konstnärlig art. Till litterära verk räknas alla typer av skönlitteratur men även arbeten som vetenskapliga skrifter, handböcker, kartor, tal, datorprogram ingår här. Exempel på konstnärliga verk är musik (notskrift eller inspelning), teater, film, bildkonstverk (måleri, skulptur, fotograf, grafik), byggnadskonst och design (Broms 2005, s. 93).

2.2 Audioteknik: en nulägesbeskrivning

2.3.1 Exempel på aktörer

Två exempel på aktörer inom marknaden för digitalt ljud är SweMD som sysslar med digitala ljudböcker och BTJ som bland annat nyligen startat upp en digital tjänst för populärmusik kallad Musikwebb.

Bibliotekstjänst

Bibliotekstjänst, BTJ, är en privat aktör som länge varit den största leverantören av media och material till de svenska skol- och folkbiblioteken. Utöver BTJ Sverige AB består hela företaget, BTJ Group AB även, Seelig & Co AB, BTJ Kirjastopalvelu Oy och BTJ Danmark A/S med verksamhet i både Danmark och Finland. BTJ sysslar huvudsakligen med prenumerationstjänster och förlagsverksamhet. Prenumerationstjänsterna kan vara såväl digitala som tryckta, där prenumeranten styr innehållet eller köper en färdig paketlösning (Bibliotekstjänst). Under senare år har konkurrensen bokhandelsmarknaden hårdnat. Många bokhandlare på nätet erbjuder i vissa fall samma tjänster som BTJ och kan hålla lägre priser. Den senaste tjänsten Musikwebb kan ses som ett försök för BTJ bredda sin verksamhet och företagets produktbas.

SweMD

Förlaget SweMD är ett digitalt mediaproduktionsbolag som inriktat sig på nedladdningsbara ljudböcker och språkkurser. I nuläget erbjuder man ett åttiotal titlar som man tagit fram i digitalt format i samarbete med bland andra Piratförlaget och Univerb. Samarbetet har dock inte varit helt oproblematiskt. Från förlagens sida har det rått en ganska stor skepsis kring samarbetet. Piratförlaget valde vid ett tillfälle att avbryta samarbetet med SweMD på grund av oron för att ljudfilerna ska spridas vidare via fildelningsprogram på Internet (Sveriges Radio P4 Skaraborg). Från SweMDs sida ser man på saken på ett annat vis. Här menar man att eftersom det ändå inte finns något säkert kopieringsskydd så är det meningslöst att ens tro att man kan skydda sig från fildelarna. Man tror heller inte att den kund- och låntagargrupp som tar del av utbudet från SweMD sysslar med fildelning i någon större utsträckning. Många av förlagen väljer därför att endast leverera valda delar ur sin ”backlist”, det vill säga ljudböcker som inte är nya. Många av förlagen ser detta samarbete som ett projekt snarare än en utvecklad affärsverksamhet på grund av oron för fildelningen (Schmidt 2004).

2.3.2 Exempel på tjänster

Nedan följer några exempel på digitala tjänster som biblioteken kan abonnera på.

e-ljudböcker

eLib erbjuder ca 60 svenska titlar. Här skiljer man på e-ljudböcker (ljud- och textsynkroniserade böcker) och streamade ljudböcker (rena ljudböcker). En e-bok lyssnar användarna på via bibliotekets webbplats samtidigt som man kan följa texten på skärmen. Tjänsten fungerar på en PC med internetuppkoppling och högtalare. En streamad ljudbok lyssnar användaren på vid sin dator och denna tjänst fungerar med både PC och Mac. Men det går alltså inte att ladda ner filerna, utan man lyssnar online

via streaming. Lånetiden är på fyra veckor och böckerna sparas i en personlig mapp ”Mina ljudböcker”. Man kan låna som mest tio ljudböcker per vecka från eLib (eLib).

Naxos spoken word library erbjuder ca 350 klassiska verk. Man laddar inte ner filer till sin dator utan lyssnar via streaming. Många av böckerna kan även läsas på skärmen parallellt.

På Skövde stadsbibliotek erbjuder man som enda bibliotek i Sverige sina användare nedladdning av ljudböcker och språkkurser i MP3-format via en stationär MP3-station. Användaren får alltså filen och för detta krävs varken lånekort eller legitimation. Än så länge erbjuds endast 16 skönlitterära titlar från Piratförlaget samt 14 språkkurser. Tjänsten kan dock inte betraktas som en del av den digitala verksamheten då användaren måste ta sig till biblioteket med sin egen MP3-spelare, ungefär som för att låna en CD-skiva.

e-musik

Genom avtal med *Naxos music library* erbjuder folkbiblioteken musik, men enbart via streaming. Urvalet omfattar ca 7000 skivor och består av klassisk musik, jazz, folk- och världsmusik.

Bibliotekstjänst erbjuder en samling klassisk musik i samarbete med företaget eClassical. Musikfilerna kan laddas ner på en dator, överförs till externa spelare och brännas på CD för enskilt bruk i obegränsad omfattning (Bibliotekstjänst).

Det var vid årsskiftet 2005/2006 som BTJ lanserade sin senaste online populärmusik-tjänst kallad Musikwebb. I början av 2006 var ett 20-tal folkbibliotek anslutna till tjänsten, i början på sommaren har antalet nära fördubblats. Musikwebb innehåller ca 175 000 spår från olika artister och musiken rör främst perioden från 70-talets början och fram till idag. En mängd olika skivbolag med underliggande ”labels” finns här representerade. Sony/BMG står för cirka en tredjedel av utbudet och andra stora skivbolag som finns representerade är Playground, Bonnier Amigo och Act. Inom kort hoppas man även kunna sluta avtal med EMI och därmed öka utbudet med ytterligare 50 000 – 70 000 spår.

Till det yttre påminner tjänsten mycket om de olika nätbutiker som säljer skivor och böcker. Ur en rullgardinsmeny väljer man att logga in på det bibliotek man har lånekort hos med hjälp av lånekortsnummer och PIN-kod. Vidare kan man söka på ”allt” vilket är valfria sökord, artist eller titel. Som användare kan man även få hela beståndet listat från A till Ö. En genreindelning har också gjorts så att man kan välja att se beståndet från en viss genre, exempelvis metal, barnmusik eller flamenco (Musikwebb).

Musikfilerna som är tillgängliga via Musikwebb har olika giltighetstid. De filer som endast har en giltighetstid på ett dygn kan man föra vidare till sin portabla MP3-spelare om man har en sådan som stödjer det kopieringsskyddade WMA-formatet. Filerna som är tillgängliga i sju dygn kan endast spelas upp från den dator de ursprungligen laddats ned till. De olika lånetiderna bestäms av ägarna till filerna, det vill säga de olika skivbolagen. Efter det att lånetiden gått ut är filerna inte längre tillgängliga för uppspelning, men de finns kvar på hårddisken varefter användaren själv får rensa bort

den obrukbara filen. Eftersom filerna distribueras i formatet WMA finns det en viss begränsning i tillgänglighet. Mac och vissa MP3-spelare av olika märken så som Apples Ipod och Sonys modeller stödjer inte det kopieringsskyddade WMA-formatet (Musikwebb).

Bibliotekens kostnad för att abonnera på Musikwebb varierar. Allt beror på kommunens storlek samt hur många lån biblioteket vidare låter sina användare göra. För en kommun med ca 10 000 - 25 000 invånare skulle biblioteket enligt uppgifter ur Biblioteksbladet få betala ca 12 500 kr/år och därmed ha 5000 fria nedladdningar (Aagård 2005). Vidare är det upp till biblioteket att bestämma hur många nedladdningar en enskild användare ska kunna göra. När kvoten på de 5000 nedladdningarna är fylld betalar biblioteket 2.20 – 2.50 kr per nedladdning. I denna summa ingår då även STIM-avgiften¹, en obligatorisk avgift som går till upphovsmannen.

2.3.3 Nedslag på två bibliotek

I Sverige liksom resten av världen var det på högskole- och universitetsbiblioteken som utvecklingen av det digitala biblioteket tog sin början. Digital audioteknik på folkbiblioteken är en relativt ny företeelse. För att få en uppfattning om hur långt man kommit idag har vi här valt att presentera två folkbibliotek och de audiotekniska lösningar de valt för utlån av ljudböcker och musik.

Lunds stadsbibliotek

Som första folkbibliotek i Sverige lanserade Lunds stadsbibliotek under våren 2004 en tjänst som innebar att man kunde ta del av musik via bibliotekets webbplats. På grund av de juridiska problemen kring upphovsrättsskyddad musik så kom man till en början att endast erbjuda musik vars upphovsmän varit döda i 70 år eller mer. Således blir utbudet främst av klassisk karaktär. Via företaget eClassics.com som äger musikförlaget Naxos, en stor aktör på marknaden för klassisk musik, stod för försäljningen av musiken. De tekniska lösningarna för utlån av MP3 på biblioteket stod Bibliotekstjänst för. Till en början bestod utbudet av 362 musikspår i MP3-format som kunde laddas ner och redan under de första två veckorna hade man haft 2000 nedladdningar (Jarminder 2004). Nyligen ingick också Lunds stadsbibliotek, som ett av de första i Sverige, ett avtal med BTJ rörande Musikwebb (Nilsson. G, 2004).

Malmö Stadsbibliotek

Malmö stadsbibliotek erbjuder ljudböcker och musik via streaming. Detta innebär att man hemifrån kan ta del av det musik- och ljudboksutbud som erbjuds via bibliotekets webbplats. Man loggar in på sidan med sitt bibliotekskort och har sedan fri tillgång till de tjänster som biblioteket erbjuder online. Ljudböckerna tillhandahålls av företaget eLib, som biblioteket hyr titlarna av. Här kan man låna maximalt tio exemplar som man har tillgång till i fyra veckor. Malmö stadsbibliotek erbjuder även ljudböcker på engelska som man kan hitta på Naxos Spoken Word Library via bibliotekets webbplats. Lyssningstiden är begränsad till två timmar var efter man automatiskt kopplas från. Det finns dock ingen begränsning i hur många gånger man kan logga in på en och samma

¹ Jonas Hallström produktspecialist Digitala Medier BTJ, e-post den 1 mars 2006.

dag, så då man kopplas från är det bara att logga in igen och fortsätta lyssna. Via eLib har man som användare tillgång till ca 60 titlar medan Naxos Spoken Word Library har ett utbud på ca 350 titlar (Malmö stadsbibliotek).

Inom en snar framtid kommer man även att kunna låna en förprogrammerad MP3-spelare innehållande en ljudbok. Modellen är främst avsedd för att låna ut ljudböcker och inte musik. Till skillnad från Skövde bibliotek så har man valt formatet WMA istället för MP3 på grund av att denna är mycket svårare att kopiera och därmed även att sprida. Med WMA-formatet kan man dessutom begränsa lånetiden för vilken filen fungerar att lyssna på (Kuprijanko 2005). Liksom i Skövde är lånetransaktionen beroende av det fysiska biblioteket, det är hit man måste komma för att låna.

2.2 Projekt för främjande av det digitala biblioteket

2.2.1 Vägledningen 24-timmarswebben 2.0

Vägledningen 24-timmarswebben 2.0 är ett statligt projekt som leds av Nämnden för elektronisk förvaltning, e-nämnden, och syftar till att ge den offentliga sektorns många olika instanser stöd vid utvecklingen av sina webbplatser. Statskontoret publicerade 2002 den första versionen av visionerna kring 24-timmarswebben medan den aktuella versionen publicerades 2004.

Syftet med Vägledningen 24-timmarswebben 2.0 är att ge stöd vid utveckling av offentliga sektorns webbplatser så att så många användare som möjligt, oberoende av egenskaper och förmågor, ska kunna söka och läsa information samt enkelt och effektivt interagera via webbplatsen. För att uppfylla detta syfte ger vägledningen anvisningar som inte är bindande, men som avses vara gemensamma för förvaltningen, och som syftar till att skapa förutsättningar för att den offentliga sektorns webbplatser ska uppnå visionen om 24-timmarsmyndigheten.

Vägledningen 24-timmarswebben 2.0

2.2.2 LIMIT

I LIMIT-projektet, som syftar till ökat användande av bibliotekens e-tjänster, har man tagit avstamp i Vägledningen 24-timmarswebben 2.0. Detta innebär att biblioteken förutom att sträva efter 24-timmarsmyndighetens riktlinjer ska man även använda sig av givna standarder vid utformningen av offentliga webbplatser gällande struktur, navigation, handikappanpassning, service och frågetjänster.

LIMIT-projektet är ett samarbete mellan de nio länsbiblioteken i Dalarna, Gotland, Stockholm, Sörmland, Uppsala, Värmland, Västmanland, Örebro och Östergötland. På projektets webbplats har man kortfattat definierat målet för verksamheten som ”att öka användningen av bibliotekets e-tjänster” (LIMIT-projektet). Vidare motiverar man detta med att demokratin och samhällsutvecklingen kräver det och att biblioteket som mötesplats för kultur, information och lärande även ska gälla för den virtuella mötesplatsen. Man fokuserar på tjänster som knyts ihop med bibliotekets fysiska verksamhet, dvs. hybridbiblioteket.

Målet är förstås att sätta medborgaren i centrum och bättre kunna visa på vad biblioteket förmår. Vi vill också rent fysiskt locka in besökarna till biblioteket även om webbplatsen skall vara så fyllig att det inte skall behövas.

Vägledningen 24-timmarswebben 2.0

2.2.3 Bibliotek 2007

Bibliotek 2007 är ett projekt som genom att sätta den allra senaste tekniken i centrum syftar till att öka tillgängligheten till bibliotekens tjänster så att dessa kan nås av alla på lika villkor. Umeåregionens sex folkbibliotek har själva tagit fram eller upphandlat nya IT-relaterade tjänster. Som användare ska man i så stor utsträckning som möjligt kunna betjäna sig själv. Detta gäller särskilt för personer med funktionshinder och distansstuderande. Man samarbetar bland annat med Designhögskolan vid Umeå universitet för att utveckla ny informationsteknik för biblioteks specifika lösningar (Bibliotek 2007).

2.4 Arbetet med biblioteksplanerna

Att alla kommuner ska ha en handlingsplan för sin biblioteksverksamhet känns för många självklart, men ännu är det endast ett fåtal av Sveriges kommuner som utarbetat biblioteksplaner för sin verksamhet. Detta trots att alla svenska folkbibliotek sedan 1 januari 2005 är ålagda att anta handlingsplaner för sin verksamhet enligt bibliotekslagens sjunde paragraf. Enligt Svensk Biblioteksförning är situationen i januari 2006 ”oroande” då enbart 42 av landets 290 kommuner färdigställt och antagit sin biblioteksplan. 147 kommuner anger vid samma tid att de för tillfället arbetar med att färdigställa planen och hela 101 kommuner har ännu inte påbörjat arbetet (Svensk Biblioteksförning). Svensk Biblioteksförnings definition av biblioteksplan lyder:

Med en biblioteksplan avses ett politiskt förankrat styrande dokument som omfattar en analys av det samlade biblioteksbehovet i en kommun och åtgärder för hur dessa behov skall tillgodoses. Denna biblioteksplan skall förutom folkbiblioteksverksamheten också innefatta biblioteksbehovet vad gäller utbildning, omsorg, vård och näringsliv

(Svensk Biblioteksförning)

När Johanson Otterström (2004) undersöker folkbibliotekens måldokument kommer hon fram till att det i princip finns lika många olika typer av måldokument som bibliotek. Hon understryker för det första vikten av att biblioteken upprättar måldokument och för det andra att dessa innefattar samlingens samtliga medier. Hennes undersökning visar att desto mer övergripande ett dokument är desto mindre talas det om riktlinjer för de digitala verksamheterna (Johanson Otterström 2004, s 53).

Biblioteket är ingen statisk verksamhet, det förändras hela tiden i takt med omvärlden. En biblioteksplan syftar till att ta till vara de resurser som finns och på ett optimalt sätt nyttja dessa. Biblioteksplaner bör ses som ett verktyg för det nuvarande och fortsatta arbetet med biblioteksverksamheten, ge insikt i framtida möjliga scenario och även verka för att stimulera till utveckling (Axelsson red. 2001, s. 5). Eftersom verksamheten hela tiden befinner sig i rörelse är det lämpligt att man kontinuerligt uppdaterar och

reviderar sin biblioteksplan. För att verksamheten ska fungera väl krävs det att alla inom organisationen drar åt samma håll. Utan en biblioteksplan kan det bli så att beslut i olika frågor tas utifrån personliga motiv och inte politiska, med konsekvensen att besluten inte är förankrade i den kontext som biblioteket verkar i. Biblioteken riskerar att inte leva upp till de krav som samhället ställer på biblioteksverksamheten (Alsbjör 2005, s. 29).

Biblioteksplanerna är alltså vanligen ett uppdrag som de biblioteksansvariga nämnderna ges av fullmäktige eller kommunstyrelse i varje kommun, beroende på lokala förhållanden och prioriteringar (Regionbiblioteket Kalmar län). Men det tycks vara upp till varje kommun hur och när man vill genomföra detta arbete. Det finns inte heller särskilt klara riktlinjer för hur en biblioteksplan ska se ut. På Svensk Biblioteksförnings webbplats, biblioteksforeningen.se, rekommenderar man den lathund för arbete med biblioteksplaner som Regionbiblioteket i Kalmar län tagit fram. Där skriver man att biblioteksplanen ska omfatta alla delar av kommunen som berörs av informations- och medieförsörjning. För att uppnå en både bred och djup förankring anser man att det är viktigt att så många intressenter som möjligt involveras i planarbetet (Regionbiblioteket Kalmar län).

2.4.1 Nedslag: tre biblioteksplaner

Eftersom en biblioteksplan enligt Svensk Biblioteksförning är tänkt som ”ett redskap för att strukturera och i samverkan ta tillvara de biblioteksresurser som finns, skapa beredskap för framtidens krav och för att stimulera till utveckling” finner vi denna typ av styrdokument, i och med sin ansats att behandla just framtid och utveckling, mycket intressant för oss (Svensk Biblioteksförning). För att se prov på hur olika dessa dokument kan se ut har vi här valt att gå igenom de tre biblioteksplaner som hittills är antagna av de elva bibliotek som ingår i vår undersökning (fem bibliotek skriver för närvarande på sina biblioteksplaner, tre bibliotek har ännu inte börjat). Vi har koncentrerat oss på hur man i dessa dokument talar om visioner, utveckling och det digitala folkbiblioteket.

Malmö

Malmö stadsbiblioteks biblioteksplan reviderades senast i april 2005. Under rubrikerna Tillgänglighet, Kvalitet och Samverkan listar man sina planer för mål och åtgärder. I avsnittet Tillgänglighet poängterar man att man vill utveckla funktionen som offentlig mötesplats samtidigt som det dygnet-runt-öppna virtuella biblioteket ska vara lätt att orientera sig i även för den ovane besökaren. I avsnittet Kvalitet skriver man angående bibliotekets samling att man ska ”...även fortsättningsvis ligga långt framme i utvecklingen när det gäller nya medier”. Och man formulerar sig ungefär på samma sätt gällande ny teknik när man skriver att man även fortsättningsvis tänker ”...ligga i frontlinjen med hänsyn till utveckling och deltagande i virtuella/digitala tjänster både regionalt, nationellt och internationellt”. I avsnittet Samverkan tar man upp två samarbeten som man ämnar utveckla. Dels det med och mellan skolbiblioteken, folkbibliotek, högskolebibliotek och andra institutioner där man använder sig av Pedagogiska centralen, och dels samarbetet med ABM (arkiv, bibliotek, museum). Dessutom nämner man här att förvaltningsbiblioteken inom Malmö stad ska omvandlas till moderna virtuella bibliotek, med tonvikt på omvärldsbevakning.

I planen poängterar man flera gånger vikten av att biblioteket utnyttjas till fullo. Bl.a. skriver man att man vill "...ge malmöborna den bästa och effektivaste utnyttjandet av den samlade biblioteksresursen" och att det är "...av yttersta vikt att placeringen av de nuvarande biblioteken analyseras så att optimalt utnyttjande kan ske" (Malmö stadsbiblioteks biblioteksplan). Fokus ligger alltså snarare på den nuvarande biblioteksresursen än på utveckling av denna.

Generellt kan man säga att formuleringarna är vaga och ospecificerade. I de fall man skriver att någonting ska utvecklas glömmar man bort att ange hur detta ska gå till. Möjligtvis är detta något man specificerar bättre i de "...allmänna mål och verksamhetsmål som finns i ett antal styrande och vägledande dokument" som man inledningsvis skriver att planen bygger på. Men vi ser ingen anledning till varför detta inte uttrycks tydligt också i biblioteksplanen.

Man nämner flera gånger att man är en viktig del av stadens och medborgarnas utveckling, men när det gäller hur arbetet med bibliotekets egen utveckling ska se ut uttrycker man sig svepande och oprecisist. Målen är sällan mätbara och påminner mer om visioner, t.ex. "Biblioteksverksamheten ska präglas av professionalism och hög kvalitet" eller "Bibliotekens arbete ska präglas av en helhetssyn och omvärldskännedom" (Malmö Biblioteksplan s. 5 och 7). Åtgärderna är inte heller särskilt lyckade då de inte beskriver hur målen ska uppnås utan istället oftast är formulerade på samma sätt som målen, tex. "Samtliga bibliotek i Malmö ska ha ett rikt utbud av alla slags medier anpassade till sin omvärld" (Malmö biblioteksplan s. 5).

Att biblioteket ska förmedla information oberoende av medieformen poängterar man genom hela dokumentet:

Ett kvalitativt, aktuellt och allsidigt medieurval garanterar medborgarnas möjlighet till en säker utveckling samt en fri och jämlik tillgång till information och upplevelser. Biblioteken samlar, organiserar och förmedlar information oavsett medieform, vilket betyder att dagens bibliotek har många olika funktioner och uppgifter att leva upp till.

Malmö biblioteksplan 2005 s. 2

Norberg

Norbergs biblioteksplan, senast reviderad i november 2005, är också skriven för Fagersta och Skinnskattebergs bibliotek. Den är ett exempel på en plan av det enklare slaget. På endast två sidor sammanfattar man bibliotekets framtid i korta stycken under de åtta rubrikerna: Uppdraget, Mål, Bibliotekets samverkanspartner, Visioner, Åtgärder under 2005, Planer på längre sikt, Länsbiblioteket och Fastställande av planen.

Två av bibliotekens tre visioner är kopplade till det digitala biblioteket:

- Bibliotekets media skall kunna vara tillgängligt under hela dygnet. Det virtuella biblioteket och det reella, fysiska biblioteket samverkar för att åstadkomma denna tillgänglighet. 24-timmarsbiblioteket utvecklas vidare med IT-tekniken.
- Kurslitteratur bör vara omedelbart tillgänglig i fulltext via dator på biblioteket.
- Våra tre huvudbibliotek skall av användarna upplevas som ett enhetligt bibliotek men med olika profiler och bibehållen lokal förankring.

Vi finner det intressant att man tar upp länsbibliotekets roll för bibliotekens utveckling då man säger att länsbiblioteket ”kompletterar, utvecklar, fortbildar, informerar och inspirerar länets primärkommunala och landstings- kommunala bibliotek för att de med kvalitet ska kunna möta länsinvånarnas behov av biblioteksservice” (Gemensam biblioteksplan för Fagersta, Norberg och Skinnskatteberg). Även om man inte preciserar hur detta samarbete ser ut, så poängterar man deras delaktighet i bibliotekens utvecklingsarbete. Något som vi inte stöter på i någon av de andra planerna.

Stockholm

Stockholms stads biblioteksplan, *Bibliotek i rörelse – en strategisk plan för bibliotek i Stockholms stad 2006-2010*, är ett exempel på en väl utarbetad plan där visionerna också får utrymme. I planen återkommer man flera gånger till stadens ständiga förändring som ställer nya krav och förväntningar på den befintliga biblioteksverksamheten. Värt att nämna kan vara att man 2010 planerar att bygga ett nytt stadsbibliotek vid Odenplan, biblioteksplanen är tänkt att ligga till grund för detta nya bibliotek. Övergripande behandlar planen de tre komponenterna kompetens, rum och medier.

Ett återkommande tema som biblioteksplanen behandlar är ”biblioteket i förändring”. Att samhället förändrats och därmed också människans behov och förväntningar på biblioteket löper som en röd tråd genom texten. Man menar att den allmänna samhällsförändringen påverkar biblioteket som fysiskt rum så väl som den digitala verksamheten.

Dagens biblioteksstruktur har vuxit fram utifrån villkor och förväntningar som var aktuella igår. En stad i rörelse förändras över tid.

Stockholms stadsbibliotek (2005), s. 17

I Stockholms biblioteksplan vågar man vara visionära. Biblioteksverksamheten ska genomsyras av framåtanda och en strävan efter att verka för det moderna biblioteket, man ska satsa på nya tjänster och medier redan innan ett behov uppstått. Det är biblioteket som ska visa vägen, inte följa efter. Man ska även arbeta gränsöverskridande, exempelvis samarbeta med kommersiella aktörer inom området, för att utveckla de interaktiva tjänsterna för information, kunskap och upplevelser. På biblioteken inom Stockholms stad verkar man aktivt för att medier ska vara tillgängliga för alla på olika sätt och i olika format. Man talar allmänt om individen som utgångspunkt för verksamheten. Biblioteket ska erbjuda alla tänkbara sätt som individen vill kunna tillgodogöra sig information på.

Bland visionerna för utveckling nämner man bland annat vikten av att prioritera utvecklingen av det digitala biblioteket för att kunna möta de krav som biblioteket kommer att möta i framtiden. I visionerna ingår också att vidareutveckla det digitala folkbiblioteket så att det ”verkligen” är tillgängligt för alla, exempelvis genom att presenteras bibliotekets tjänster på ett flertal olika språk samt genom talsyntes.

Stockholms stadsbibliotek ska ligga i bräschen för den digitala utvecklingen. Man har som målsättning att vara världsledande inom telekommunikationsområdet och vara det

bibliotek i Europa som ligger längst fram när det gäller nya medier, Internet och interaktiva tjänster.

3 Litteraturgenomgång

Arthur Samuel predicted that by 1984 paper libraries would disappear, except at museums

Lesk 2004 s. 3.

3.1 Det digitala informationssamhället

Informationsteknik som begrepp är en modern företeelse, intimt förknippad med digitala kommunikationsverktyg. Människan har alltid haft olika tekniker för att förmedla information. Grottmålningar, röksignaler, tidningar och böcker är alla olika informationstekniska lösningar som är produkter av sin tid, alla i strävan efter att vara den ultimata informationstekniska lösningen. I ett historiskt perspektiv får man väl säga att det trots allt är Gutenberg, boktryckarkonstens fader, som stått för den allra mest revolutionerande informationstekniska lösningen, vilket ännu är det förhärskande sättet att tillgängliggöra sig information. Med facit i hand hade Arthur Samuel fel.

Det som brukar sägas vara startpunkten för Sveriges intåg i den digitala informationsåldern är före detta statsminister Carl Bildts e-mail till den dåvarande amerikanska presidenten Bill Clinton år 1994. Sedan dess har det hänt mycket på fronten för informationsteknologi. Under Internets tidiga år från 1994 och ett par år framåt var användningen av detta medium begränsat till de personer som hade råd, tillgång till och kunskap om datorer. Under 1996 uppskattades cirka 20-25% av befolkningen i landet ha tillgång till datorer med Internetuppkoppling. Ett år senare påtalar man i utredningen *IT i kulturens tjänst* vikten av att ”medborgarna inte delas upp i ett informationstekniskt A- och B-lag” (Kulturnät Sverige 1997, s. 119). När man i rapporten talar om folk- och forskningsbibliotekens verkan för datorbaserad information handlar det först och främst om att biblioteken ska kunna erbjuda användarna datorer med tillgång till Internet. Datorer och Internetuppkoppling var vid tidpunkten för rapporten, som all ny teknik, dyr och långt ifrån tillgängligt för alla. I utredningen skriver man vidare att man har som förhoppning att alla folkbibliotek i landet under 1997 ska ha tillgång till Internet för offentligheten. Folkbiblioteken började i allt större utsträckning också att satsa på internutbildningar och kompetensutveckling för personalen inom IT-området och därmed också förstå vikten av att tillgängliggöra biblioteket via webben och vilka möjligheter detta också innebar (Kulturnät Sverige 1997, s. 135ff).

Det är snart tio år sedan denna rapport skrevs och mycket har hänt sedan dess. Folkbibliotekens huvudsakliga fokus på IT-området, att tillhandahålla hårdvaran, har idag breddats och kommit att innefatta olika tjänster och media i takt med att befolkningen i allt större utsträckning har privat tillgång till datorer med

Internetuppkoppling. Andelen av befolkningen som har tillgång till Internet har ökat avsevärt sedan 1996, men det finns fortfarande många som inte har uppkoppling hemma. Tillgång till Internet behöver inte heller betyda att man kan tillgängliggöra sig informationen som finns på exempelvis folkbibliotekens webbplatser. Folkbiblioteken står idag inför ungefär samma problem som för tio år sedan, det handlar fortfarande om att tillgängliggöra information, om att motverka kunskapsklyftor. Den stora skillnaden är att det i större utsträckning blivit bibliotekets uppgift att presentera och strukturera den digitala informationen och erbjuda nya tjänster och alternativa mediatyper på sina webbplatser.

3.1.1 24-timmarsdelegationen

Med hjälp av datorer och Internet behöver vi idag inte alltid besöka den fysiska platsen dit ärendet hör, i många fall kan vi genom några knapptryckningar bekräfta deklARATIONEN eller reservera en bok på biblioteket. Ur ett demokratiskt perspektiv är det av största vikt att alla har samma möjlighet att tillgängliggöra sig den digitala informationen. Den IT-politik som drivs i Sverige idag syftar till att främja tillväxt, sysselsättning, regional utveckling, demokrati, jämställdhet med mera (24-timmarsdelegationen 2004, s. 63). Enligt de IT-politiska mål som fastslogs av riksdagen år 2000, ska Sverige som första land bli ett informationssamhälle för alla – det fullfjädrade e-samhället (24-timmarsdelegationen 2004, s. 62). Visst har vi kommit långt men det finns fortfarande mycket kvar att göra och det gäller inte minst utvecklingen av det digitala folkbiblioteket. Internetanvändandet har under de senaste åren varit i stort sett konstant i Sverige men trycket på de offentliga webbplatserna har ökat markant. Besöken på kommunernas webbplatser har i snitt ökat med 17 % de senaste två åren vilket också bör betyda att folkbibliotekens webbplatser också fått fler besök under denna tid (24-timmarsdelegationen 2005, s. 22f). Sverige är också det land i Europa som i störst utsträckning har tillgång till offentliga tjänster via webbplatser (24-timmarsdelegationen 2004, s. 27). Den enkät som 24-timmarsdelegationen låtit göra visar tydligt att det inte bara är besöken på de offentliga webbplatserna som ökat utan också användningen av dem, främst gäller detta självbetjäningsärenden (24-timmarsdelegationen 2005, s. 23).

Delegationen för utveckling av offentliga e-tjänster; 24-timmarsdelegationen, tillkom efter ett beslut från regeringen 2003. Delegationens arbete med frågorna gick från och med 2006 över till förvaltningsmyndigheten VERVA (Verket för förvaltningsutveckling). 24-timmarsdelegationens syfte var att stödja den offentliga sektorns många instanser i utvecklingen av tillgänglighet via webben och utvecklingen av e-tjänster. Delegationen har i arbetet utgått från den enskilda individens tänkta behov av e-tjänster. 24-timmarsdelegationens målsättning lyder:

Individen och företaget ska ha god och likvärdig service oavsett var man bor eller är lokaliserad och oavsett vid vilken tidpunkt på dygnet behovet finns

*24-timmarsdelegationen 2005, s.
21*

3.1.2 e-tjänster i offentlig sektor

Med e-tjänster avses generellt särskilda tjänster av digital art där kommunikationen sker just digitalt. I 24-timmarsdelegationens definition av e-tjänster innefattar man också telefoni, SMS och Internet. Vi kommer här endast att behandla e-tjänster via nätet.

Offentliga e-tjänster kan således betraktas som e-tjänster som rör en digital kommunikation och interaktion mellan medborgare och offentlig sektor, i vårt fall mellan låntagare och folkbibliotek. e-demokrati är ett nytt begrepp som används allt oftare och med detta menas vilka möjligheter medborgaren har att kommunicera och interagera med den offentliga sektorn (24-timmarsdelegationen 2005, s. 17). Välutvecklade offentliga e-tjänster är en förutsättning för e-demokrati och de demokratiska värdegrunderna är något det svenska folkbiblioteket värnar om.

Biblioteket som offentlig verksamhet möter alla sorters människor, alla med olika förutsättningar, kunskap, förmåga och vilja. 24-timmarsdelegationen belyser vikten av att den offentliga sektorns e-tjänster görs så flexibla som möjligt för att inte exkludera några grupper ur samhället och därmed skapa kunskapsklyftor (24-timmarsdelegationen 2005, s. 25). För att vi ska kunna tala om ett fullt utvecklat e-samhälle är det mycket som ännu behövs göras. Överlag fungerar e-tjänsterna inom den offentliga sektorn som ett komplement till de traditionella servicefunktionerna, detta gäller även folkbiblioteket. Det finns ett stort behov av att nå ut till användarna och av att marknadsföra sina tjänster. 24-timmarsmyndigheten menar att kunskapen kring e-tjänsterna som tillhandahålls inom den offentliga sektorn är låg, både hos användarna som hos de som tillhandahåller dem. Detta kan bero på en mängd olika variabler, exempelvis onödigt svåra tekniska lösningar eller bristande marknadsföring (24-timmarsdelegationen 2005, s. 36). För folkbiblioteken finns det därför särskilt stor anledning att utarbeta verksamhetsplaner även för det digitala folkbiblioteket.

3.2 Det digitala biblioteket

Tankarna kring det digitala biblioteket utvecklades främst på universitetsbiblioteken (England och USA) i början av 70-talet. Man hade redan vid denna tidpunkt, som kan betraktas som datorns barndom, sett teknologins potential i fråga om att nå ut med information och bibliotekstjänster. Studier på distans- och korrespondentkurser var i sig inget nytt, men den här formen av studier fick en ny arena att agera på. Ett av de tidiga Europeiska projekten med det digitala biblioteket var BIBDEL som var ett samarbete mellan tre universitet belägna i England, Grekland och på Irland som pågick 1993 till 1998 (BIBDEL). Syftet med projektet var att utreda den elektroniska leveransen av bibliotekstjänster och dess potential för distansstudier. Datorns intåg i biblioteksvärlden, på såväl universitets- som folkbibliotek, öppnade för nya möjligheter kring de tjänster och den service man tillhandahöll. Mot slutet av 90-talet hade tankarna kring det digitala biblioteket som koncept även börjat slå rot utanför universitetsvärlden (Brophy 2004 s. 7 f). Idag är begreppet digitalt bibliotek vedertaget, även om det fortfarande har olika betydelse i olika sammanhang.

Det digitala biblioteket orsakade ett paradigmskifte gällande skapandet, distributionen, hanteringen och användningen av information (Chowdhury & Chowdhury 2003, s. 10).

Gobinda och Sudatta Chowdhury (2003), verksamma vid universitetet i Strathclyde, Glasgow, talar om två olika perspektiv på digitala bibliotek. Det ena fokuserar på tillgång och återvinning av det digitala innehållet och kommer från datorvetenskapligt håll. Det andra fokuserar på samlingen, organiseringen och serviceaspekterna av det digitala biblioteket och kommer från biblioteks- och informationsforskare (Chowdhury & Chowdhury 2003, s. 1). Chowdhury & Chowdhury har formulerat en definition av det digitala biblioteket som understryker båda perspektiven:

A digital library is an assemblage of digital computing, storage, and communications machinery together with the content and software needed to reproduce, emulate, and extend the services provided by conventional libraries based on paper and other material means of collecting, cataloguing, finding, and disseminating information. A full service digital library must accomplish all essential services of traditional libraries and also exploit the well-known advantages of digital storage, searching, and communication.

Chowdhury & Chowdhury 2003 s. 6

Chowdhury & Chowdhury listar några av det digitala biblioteket fördelar:

- Kommer med informationen till användaren
- Erbjuder förbättrade sökningsmöjligheter
- Erbjuder förbättrade möjligheter för användare att dela information
- Erbjuder den senaste informationen först
- Förbättrad användning av information eftersom den görs tillgänglig för användare från hela världen
- Förbättrar och förenklar samarbete mellan användare
- Eftersom avstånd, tid, språk, och kultur spelar mindre roll för de digitala biblioteken kan de komma att spela en avgörande roll när det gäller minskande av den digitala klyftan (Chowdhury & Chowdhury 2003, s. 10-12).

Och de identifierar även det digitala bibliotekets drag och förutsättningar som:

- Varierat innehåll, text, bild, video, ljud
- Behovet av den fysiska platsen minskas
- Användaren kan befinna sig var som helst i världen
- Användaren kan bygga upp sin egen personliga samling
- Infrastruktur och interoperabilitet är kritiska faktorer i utvecklingen och för underhållet av digitala bibliotek
- Flera användare kan använda samma resurs samtidigt
- Det digitala biblioteket har inneburit ett paradigmskifte när det gäller ägandet (the concept of ownership). De flesta digitala bibliotek erbjuder tillgång till material som de inte själva äger, gratis eller mot en avgift.
- Tillgång till information är inte problemet, utan så kallad "information overload". Därför är det extra viktigt att digitala bibliotek använder sig av passande metoder för att sortera bort den icke-relevanta informationen.
- Måste kunna hantera informationsresurser på flera olika språk.
- Bör ha i särskild åtanke att dess användare befinner sig på olika nivåer när det gäller IT-, ämnes- och språkkunskaper eftersom det digitala biblioteket saknar den personliga kontakten.
- Bör ha bättre hjälpmedel för sökning och återvinning

- Digitala bibliotek spränger tids-, plats- och språkbarriärer. Det idealiska är att användare från hela världen ska kunna använda sig av ett digitalt bibliotek när som helst och på vilket språk som helst (Chowdhury & Chowdhury 2003, s. 8f).

I konferenssammanfattningen *Libraries without walls 5* talar Neil King om två dimensioner som utgör nyckeln för ett digitalt bibliotek. Den ena dimensionen utgörs av hur innehållet presenteras. Den andra dimensionen utgörs av att samlingens struktur ska stödja målmedveten navigation (Brophy 2004, s. 124). Just detta, att det digitala biblioteket kräver målmedveten navigation, kan man även se som en av det digitala bibliotekets nackdelar. Man talar om att användarna ägnar sig åt browsing – ett slags botanisering – i det fysiska biblioteket som metod för att upptäcka litteratur och musik etc. vilket inte fungerar lika väl i det digitala biblioteket. Ulrika Mild (2004) tar i sin magisteruppsats också upp detta som en av det digitala musikbibliotekets nackdelar. Hennes undersökning visar att människor oftast inte går till biblioteket för söka upp det de vill ha, utan för att ”ramla över” det de skulle kunna tänkas vilja ha. När det kommer till musikavdelningen tar hon upp ”bläddrandet bland skivorna” som något som går förlorat med det digitala musikbiblioteket (Mild 2004, s. 42).

3.3 Hybridbiblioteket

Samtliga folkbibliotek i Sverige kan idag betraktas som hybridbibliotek – bibliotek som introducerat digitala bibliotekstjänster vid sidan av sina traditionella bibliotekstjänster (Johanson Otterström 2004, s. 20). Begreppet började användas i den brittiska forskningen kring digitala bibliotek. Chowdhury & Chowdhury (2003) definierar hybridbiblioteket som:

a library where digital and printed information resources co-exist and are brought together in an integrated information service accessible locally as well as remotely.

Chowdhury & Chowdhury 2003, s. 6

De hänvisar vidare till flera andra forskare som tror att det mest realistiska är att vi under en överskådlig framtid kommer att utveckla hybridbiblioteket snarare än renodlade digitala bibliotek (Chowdhury & Chowdhury 2003, s. 6f). Hybridbiblioteket som begrepp kan dock inte sägas ha slagit igenom ute på biblioteken. Paradoxalt nog kan det tyckas, då det idag faktiskt inte finns särskilt många renodlade bibliotek kvar. I stort sett alla forsknings- och folkbibliotek erbjuder digitala resurser och flera av de bibliotek som kallar sig digitala tillhandahåller i själva verket också fysiska dokument (Chowdhury & Chowdhury 2003, s. 7).

Ian Hildebrand, Information and Development Coordinator vid City of Charles Sturt Library Service i Australien, menar att ett av de stora problemen – folkbibliotekens bristande insikt i den digitala verksamheten – beror på att arbetet med de digitala tjänsterna ofta ligger utanför bibliotekariernas traditionella arbetsområde. Hildebrand menar att bibliotekarierna borde återerövra arbetsuppgifterna med webbplatserna eftersom det de facto är de som är specialister på att organisera och strukturera information. En bra webbplats handlar inte bara om avancerad teknologi, information och god design. En bra bibliotekswebbplats handlar om en för ändamålet välorganiserad och strukturerad sida och användarservice, just det som bibliotekarierna är experter på

(Hildebrand 2003, s. 14). För att bibliotekens webbplatser verkligen ska kunna vara interaktiva och erbjuda användarna kvalitativ online-service pekar Hildebrand på några kritiska punkter:

- Commitment of staff and financial resources to online services
- Developing and maintaining Web technology skills
- Reclaiming the Web from IT Departments

Hildebrand 2003 s. 1

Första punkten påtalar vikten av att personal och intressenter, exempelvis politiker, förstår inbörden av och är engagerade i arbetet med online-tjänster i det digitala folkbiblioteket. Här skulle biblioteksplanerna kunna vara ett utomordentligt verktyg för att implementera tankarna kring det digitala biblioteket i den övriga biblioteksverksamheten.

Andra och tredje punkten berör utveckling och underhåll av bibliotekets webbplats och dess digitala tjänster. Det är enligt Hildebrand (2003) en kritisk faktor för att kunna erbjuda användarna attraktiva e-tjänster. Han menar att bibliotekspersonalen bör besitta sådan kompetens i utvecklingen av det digitala biblioteket så att de själva kan sköta arbetet med det digitala biblioteket och inte en extern IT-avdelning som det ofta är idag.

3.4 Det digitala folkbiblioteket i Sverige

Helena Karlsson (2003) har i sin magisteruppsats *Digitala bibliotek i den svenska biblioteksdiskursen* bland annat undersökt hur diskussionen kring det digitala biblioteket förts i Sverige mellan åren 1980-2002 i facktidskrifterna för biblioteksområdet. Fem tidskrifter har undersökts, *Biblioteksbladet*, *bibliofack/DIK-forum*, *Human IT*, *Svensk biblioteksforskning* samt *Tidskrift för dokumentation*. Karlsson belyser här hur frekvent förekommande artiklar som handlar om det digitala biblioteket är. Mot bakgrund av denna undersökning kan vi datera begreppet digitala bibliotek i en svensk kontext till det tidiga 90-talet.

Till en början, i det tidiga 80-talet, gällde diskussionen främst införlivandet av datorer och automatisering på biblioteken. Detta kan i sig tyckas vara långt ifrån det digitala bibliotek som vi idag talar om, men allting har sin början. Redan 1980 gav BTJ ut debattboken *På väg mot det elektroniska biblioteket? Sju inlägg om datorn i biblioteksarbetet*. Här talar man alltså om det elektroniska biblioteket. Karlsson beskriver hur man i *Biblioteksbladet* mellan åren 80-82 haft ett flertal artiklar som belyst datorns påverkan på biblioteket och dess verksamhet, såväl positivt som negativt. Under denna period börjar man också tala om BURK/BUMS (BTJs bibliografiska databas) och den dåtida europeiska databasen Euronet och hur denna samkatalog skulle kunna användas i praktiken. I sin andra tidsindelning av undersökningen, 85-87, beskriver Karlsson (2003) hur man i tidskrifterna i större utsträckning lägger tonvikten vid datasystemen vid biblioteken och dess praktiska användning än databaserna. Begreppet IT används vid den här tiden mer frekvent och ersätter det tidigare flitigt använda begreppet ADB, Administrativ databehandling. Under 80-talet börjar man också att tala om elektroniska bibliotek, framtidens bibliotek och det papperslösa biblioteket. Framtidens bibliotek avser i detta fall det datoriserade biblioteket, vilket

senare kommer att kallas det digitala biblioteket. I artiklarna har Karlsson (2003) också uppmärksammat hur man sneplat på hur biblioteken i framförallt USA integrerat den datoriserade verksamheten i den övriga biblioteksverksamheten. Här använder man sig av e-post och skickar dokument online, något som vid denna tidpunkt ännu inte skett på svenska bibliotek.

Under perioden 90-92 tar man i en artikel ur *Biblioteksbladet* upp begreppet digitala bibliotek med en ny definition. Man menar här att det digitala biblioteket är något annat än det datoriserade eller automatiserade biblioteket som termen ofta jämförts med tidigare. Att begreppet digitalt bibliotek, till skillnad från datoriserat bibliotek, bör innefatta användandet av nätverksteknologi, exempelvis via Internet. Under denna tid dyker också begreppet virtuellt bibliotek upp med ungefär samma innebörd som begreppet digitalt bibliotek.

Thomas Kvist, projektledare i Umeå kommun för Bibliotek 2007, frågar i sin artikel ”Har biblioteken verkligen lämnat ångmaskinen bakom sig?” om folkbiblioteken idag i själva verket använder informationsteknologin på ett optimalt sätt. Han misstänker att man låter dess potential begränsas till att automatisera traditionella bibliotekstjänster (Kvist 2005, s. 33). Kvist anser att biblioteken inte borde vara rädda för att vara en del av underhållningsindustrin och vill att biblioteken ska använda sig av webbens möjligheter i samma uträkning som denna (Kvist 2005, s. 33).

Bibliotekens ambitioner får och kan inte upphöra bara för att mediat [sic] blir digitalt. Bibliotek måste därför ta till vara samhällets webbifiering och den tekniska infrastruktur som finns och som kommer att byggas upp i samhället kring IT och skapa kraftfulla e-tjänster som realiserar målen med biblioteksverksamheten.

Kvist 2005 s. 34

Kvist (2005) vill att biblioteken ska ta sig en rejäl funderare på hur användarnas behov kommer att se ut i framtiden och kritiskt rannsaka hur man tillgodoser dessa behov idag. Han belyser tre olika IT-perspektiv som han vill ska genomsyra hela biblioteksverksamheten. Maskinperspektivet som handlar om hur IT kan automatisera manuellt trist och/eller tidskrävande arbete. Verktygsperspektivet som belyser hur IT kan hjälpa bibliotekspersonalen, exempelvis genom sökmotorer med mera. Och sist möjliggörarperspektivet som handlar om att se över rutiner och tjänster för att ändra, ta bort och skapa nya utifrån de möjligheter som IT erbjuder. Det sista perspektivet innebär att ifrågasätta, bryta traditioner och sluta motarbeta förändringar med argumentet ”så här har vi ju alltid gjort” (Kvist 2005, s. 34-35).

IT i biblioteket är inte en teknisk fråga i första hand. Det är en strategisk verksamhetsfråga [...] den stora och svåra utmaningen är att definiera de e-tjänster som ska komplettera det kommersiella utbudet och skapa ett ekonomiskt utrymme för att kunna satsa på dessa.

Kvist 2005 s. 35

3.4.1 Ljud i det digitala biblioteket

Det digitala biblioteket kan utöver textdokument bestå av en mängd multimediala funktioner så som ljud, bilder, filmer, interaktiva spel etc. Det enklaste icke-textbaserade materialet att hantera är ljud (Lesk 2004, s. 91). Ljud har i olika former

varit en naturlig del av folkbiblioteket under lång tid. I slutet av 50-talet kunde man på Malmö stadsbibliotek lyssna på musik via grammofon och i mitten av 70-talet kunde man även låna hem grammofonskivor (Levander 2006, s. 7). Från att endast ha kunnat ta del av musikutbudet medan man befann sig på biblioteket kunde man senare låna musiken på biblioteket för att lyssna hemma och idag kan man oberoende av det fysiska biblioteket streama eller ladda ned musik hemifrån via sin dator.

I den användarundersökning Ulrika Mild (2004) gjort på Göteborgs stadsbiblioteks musikavdelning i sin magisteruppsats *Musik på Internet – framtiden för bibliotekens musikavdelningar?* kommer hon fram till att man överlag är positivt inställd till en digital musiktjänst, men att man inte vill att den ska komma till på bekostnad av bibliotekets fysiska musikavdelning. En majoritet av de tillfrågade var emot en total övergång till en digital tjänst. Biblioteket som mötesplats framhålls fortfarande som viktig av deltagarna i undersökningen. Men då kan det vara värt att poängtera att det inte är musikavdelningen man talar om utan, utan biblioteket i allmänhet. Mild tror därför att en utveckling mot en helt digital musikavdelning kommer att ta tid, både av tekniska skäl och för att folk behöver vänja sig vid tanken. Hon ser en möjlig väg i att starta med de digitala tjänsterna som ett komplement (Mild 2004, s. 47 f).

Mild (2004) summerar några av de största förändringar som en digital tjänst skulle medföra för biblioteken och användarna:

Positiva förändringar:

- Tillgängligheten ökar, t.ex. för personer med någon form av handikapp eller rörelsehinder
- Samma tillgång till stort utbud för glesbygd som tätort
- Inga väntetider till den populäraste musiken
- Möjlighet att köpa in ett bredare utbud då man inte längre behöver köpa in fler exemplar av samma skiva
- Mindre kostnader per exemplar
- Möjlighet att nå ut till fler användare
- Minskade förluster genom svinn då skivan som artefakt försvinner

Negativa förändringar:

- Förändrade sökmetoder som kräver mer av användaren
- Exkluderar i princip de användare som inte har tillgång till Internetuppkoppling via bredband
- Biblioteket som fysisk plats blir irrelevant – uppfattas ofta som ett hot mot institutionen i sig
- Den fysiska kontakten med bibliotekarien försvinner vid lån av musik
- Ökad risk för att kommersiella krafter kan komma att påverka bibliotekets utbud då en eventuell tjänst kan komma att innebära samarbete med skivbolagen (Mild 2004, s. 48)

3.5 Utvecklingsarbetet på biblioteken

Det är både mänskligt och naturligt att vara fångna i traditioner och vanor men det är ändå inget önskvärt tillstånd för verksamheter som strävar efter att överleva över tiden och vara nyttiga och effektiva för brukaren.

Kvist 2005 s. 33

I många fall kan arbetet med visioner kännas abstrakt, men det fyller en viktig funktion i allt utvecklingsarbete. Ett problem med visioner är att de är just framtidsutopier. Men därmed är en vision inte detsamma som en fantasi, vilket det i vissa fall kan uppfattas som. Därför kan visioner ibland upplevas som orealistiska, meningslösa och irrelevanta. Syftet med att sätta upp visioner för en verksamhet är att de ska verka som en inspirationskälla så väl som något man i realiteten också bör sträva efter. Sheila Corral, Director of Academic Support Services vid South Hamptons universitet, menar att arbetet med att utforma visioner är viktigt för att få insikt i den egna verksamheten och idéer om framtida lösningar. Var befinner vi oss idag och vart vill vi komma? Hon tror att det är viktigt att ha väl utformade visioner kring verksamheten när man ska kommunicera med intressenter, exempelvis politiker, och ge dessa en insikt i vad verksamheten strävar efter (Melling & Little 2002, s. 40).

I den lathund som Regionbiblioteket i Kalmar län tagit fram skriver man att visionen ska vara en målbild, ett framtida utmanande önskvärt tillstånd. Om mål skriver man att de ska vara mätbara, accepterade, realistiska (men ändå utmanande) och tidbestämda. Det är inte helt enkelt att skilja mellan vision och mål. Liksom visionen beskriver målen ett önskvärt tillstånd, det vill säga vilka önskvärda tillstånd måste vi uppnå på vägen mot den stora målbilden, visionen (Regionbiblioteket Kalmar län).

3.5.1 Länsbibliotekets roll

Länsbiblioteket spelar en viktig roll för folkbiblioteken runt om i Sverige. På länsbibliotekens webbplatser förklarar man ofta sin roll som en stöttande och drivande kraft för folkbibliotekens verksamhet och utveckling. I bibliotekslagen fjärde paragraf tilldelas länsbiblioteken uppgiften att bistå folkbiblioteken med kompletterande medieförsörjning.

Ett länsbibliotek bör finnas i varje län. Länsbiblioteken skall bistå folkbiblioteken i länet med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter. För den kompletterande medieförsörjningen skall också finnas en eller flera lånecentraler.

4 § Bibliotekslagen

Med kompletterande medieförsörjning avses allt från den tryckta boken till musik i MP3-format. År 2004 gjordes det dessutom ett tillägg i bibliotekslagen där kommunerna och landstingen åläggs uppgiften att samverka och anta planer för biblioteksverksamheterna.

Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka. Kommuner och landsting skall anta planer för biblioteksverksamheterna.

7 a § Bibliotekslagen

Peter Alsbjer, länsbibliotekarie i Örebro Län menar att länsbiblioteket alltid varit bra på att påtala vikten av utvecklingsarbete för folkbibliotekets verksamhet medan man inom sin egen organisation inte alltid varit lika benägna att utvecklas (Alsbjer 2005, s. 26). Han menar att länsbibliotekens struktur i stort sett ser lika dan ut runt om i landet. Vid omorganisationen av Örebros länsbibliotek 2001 satte man upp ett antal mål och problemformuleringar som man ämnade besvara under utvecklingsarbetet med den nya organisationen. Alsbjer (2005) menar att det största problem man då stötte på var länsbibliotekets egen osynlighet. Syftet med arbetet gentemot uppdragsgivarna, politikerna och även gentemot den egna organisationen var otydligt. Vidare skriver Alsbjer att den mest nedslående upptäckten vid omorganisationen var att folkbiblioteken faktiskt inte hade en aning om vad de kunde förvänta sig av länsbiblioteket och inte heller hade någon insikt i dess arbete och kompetens (Alsbjer 2005, s. 27).

3.5.2 Nedslag: utvecklingsarbetet i Danmark

I Danmark har man sedan början av 1990-talet satsat på att utveckla hybridbiblioteket. 1994 fastslog rapporten ”Infosamfundet år 2000” att biblioteken i framtiden måste ha kvar en central förmedlingsfunktion, trots att allt mer material finns tillgängligt i elektronisk form, då folkbiblioteken behövs för att tillhandahålla och hjälpa breda medborgargrupper att navigera genom ett växande informationsutbud. Kulturdepartementet tillsatte även ett utskott för biblioteken i informationssamhället, UBIS-udvalget som fick stor betydelse för den fortsatta biblioteksutvecklingen. Lanseringen av hybridbiblioteket – folkbiblioteket som en fysisk plats för kultur- och informationsförmedling grundad på såväl tryckt som digitalt material och ett digitalt bibliotek tillgängligt via Internet – kom här att bli ett av de väsentligaste bidragen (Stenquist 2003, s. 48-49).

Biblioteksstyrelsens roll

I Danmark har man i Biblioteksstyrelsen (som fick sin nuvarande utformning 1997) en gemensam myndighet för såväl forsknings- som folkbibliotek. Den är ett rådgivande organ till regeringen som även har ansvar för Nationalbiografen och den övergripande utvecklingen av folkbiblioteken. Genom Biblioteksstyrelsen har Kulturdepartementet en aktiv roll i utvecklingen av folkbiblioteken. Varje år delas speciella utvecklingsbidrag ut (år 2003 uppgick dessa till drygt 14 miljoner DKK) som används av Biblioteksstyrelsen genom att t.ex. starta upp olika utvecklingsprojekt inom aktuella områden eller att stödja lokala samarbetsinitiativ. Det var med hjälp av det här stödet som strategiska projekt som automatiseringen (utlånings- och återlämningsstationer) under 1980-talet och Internetuppkoppling under 1990-talet kunde startas (Stenquist 2003, s. 48-49). Biblioteksstyrelsens uppgift är:

- Att fasthålla ett samarbetande biblioteksväsen och bygga ut samarbetet mellan olika typer av bibliotek
- Att stödja och inspirera till försök, utveckling och omställning
- Att utveckla folkbibliotekens kultur – och informationsförmedling såväl övergripande som i förhållande till olika gruppers speciella behov
- Att medverka till utveckling av forskningsbiblioteken som underlag för forskning och högre utbildning

År 2000 antogs en lag av Folketinget som i stora drag följde UBIS-udvalgets upplägg. Det utvidgade biblioteksbegreppet hybridbiblioteket, som i princip jämställer alla informations- och kulturbärande media och informationsresurser oavsett format, är lagens centrala tema (Stenquist 2003, s. 49).

I centrum för förverkligandet av den nya lagen stod skapandet av den nationella biblioteksportalen bibliotek.dk. Grunden för bibliotek.dk utgörs av den gemensamma nationella katalogen (dvs. Danmarks samlade bibliotekskataloger, innefattande samlingarna för både forsknings- och folkbiblioteken). Portalen har revolutionerat arbetet på framför allt de större biblioteken. Användarna kan hemifrån via Internet dygnet runt själva beställa böcker och fritt hämta dem på det bibliotek de önskar. Därmed har hanteringen av beställda böcker blivit en ny omfattande arbetsuppgift på biblioteken. Biblioteksportalen har med tiden utvecklats och innehåller nu finesser som inköpskorg, mitt bibliotek.dk, artikelsök och bokförsäljning. Via bibliotek.dk har användaren tillgång en rad andra webbaserade tjänster, t.ex. referenstjänster, länkbibliotek, digitalt barnbibliotek, musikbibliotek.dk. Det danska biblioteksväsendet har genom bibliotek.dk etablerat en god grund från vilken man gradvis kan fortsätta samla och utveckla fler digitala tjänster (Stenquist 2003, s. 50 f).

4 Enkät till länsbiblioteken

Länsbiblioteken har enligt bibliotekslagen till uppgift att stötta folkbiblioteken i olika avseenden. Därför bestämde vi oss för att börja vår undersökning med att skicka ut en minienkät med fem frågor till de tjugo länsbiblioteken i landet. Tanken med enkäten var att vi skulle få en överblick av vad man har för visioner och handlingsplaner för det digitala folkbiblioteket och hur långt man har kommit i utvecklingen med digitala audiotjänster runt om i Sverige. Vi förväntade oss att länsbiblioteket skulle ha denna överblick och tänkte att den skulle kunna hjälpa oss med urval inför vidare undersökningar.

4.1 Resultatredovisning

Gensvaret av undersökningen blev inte riktigt som vi hade tänkt oss. Det gav inte den överblick vi hade hoppats på. Vårt övergripande intryck är istället att intresset för, och kanske även kunskapen kring, våra frågor var svagt. 13 av 20 länsbibliotek svarade på vår enkät. Det tog flera veckor innan vi fått in tillräckligt många svar för att kunna göra en sammanställning. Till mer än hälften av länsbiblioteken fick vi skicka två påminnelser. När svaren väl kom var de ofta kortfattade och ibland ofullständiga. Endast tre länsbibliotek svarade utförligt på våra frågor, Norrbotten, Stockholm och Örebro. Vi fick inget svar från Gotland, Jämtland, Jönköping, Uppsala, Västerbotten, Västmanland och Västra Götaland. Så istället för att använda minienkäten som urvalsguide kommer vi att använda den som en mätare för länsbibliotekens kunskap och intresse för det digitala folkbiblioteket och digitala audiotjänster.

Att svarsfrekvensen var så låg som 65% är något vi får ha med i beräkningen vid redovisning av resultat, och kanske är det snarare bortfallet på 35% som säger något om hur länsbiblioteken i Sverige förhåller sig till dessa frågor våren 2006. När vi kontaktade länsbiblioteken utgick vi från adresserna i Bibliotekskalendern 2006 samt länsbibliotekens webbplatser. I något fall fick vi svar i form av att man skulle återkomma, vilket man inte gjorde trots påminnelser. Eftersom dessa inte svarade på våra enkätfrågor har vi naturligtvis räknat dem till bortfallet. Att bedöma svarens reabilitet kan också vara ett problem. Svaren som skickades till oss var allt från utförliga svar med bifogade handlingsplaner och måldokument till knapphändiga svar där man menade att visionen om det digitala folkbiblioteket genomsyrar allt arbete även om den inte existerar rent formellt, vilket är ett ganska diffust svar. Spännvidden när det gäller utförliga och mindre utförliga svar är alltså stor och att analysera detta material är således inte helt oproblematiskt.

4.1.1 Enkätfrågor

Här följer en kort redovisning av svaren:

Finns det några uttalade visioner om det digitala folkbiblioteket bland folkbiblioteken i länet? I så fall hos vilka bibliotek?

Totalt svarade åtta länsbibliotek på frågan. Fem svarade nej eller att de i så fall inte känner till dessa visioner. Ett länsbibliotek svarade ja. Två länsbibliotek svarade att det ser olika ut runt om på länets folkbibliotek.

Har länsbiblioteken några sådana visioner?

Totalt svarade åtta länsbibliotek på frågan. Hälften svarade ja, två av dessa med hänvisning till LIMIT-projektet. Fyra svarade nej.

Finns det några utarbetade handlingsplaner för det digitala folkbiblioteket på de olika folkbiblioteken i länet?

Sju länsbibliotek svarade på frågan. Fyra svarade nekande: Ett län svarade nej, ett annat att de i så fall inte känner till dem, det tredje länet missuppfattade frågan. Och det sista länet svarade: ”Intressant fråga. Det här måste jag ta upp med webbansvariga!” något som vi inte kan tolka som annat än ett annat sätt att svara nej. Tre länsbibliotek svarade ja och hänvisar till dokument som de likställer med ”handlingsplaner”, så som medieplaner och biblioteksplan. I dessa fall har vi naturligtvis undersökt dessa dokument närmare, vilket redovisas i kapitel 4.1.2.

Har länsbiblioteket någon sådan handlingsplan?

Nio länsbibliotek svarade på frågan. Tre svarade nej. Ingen svarade att de hade en handlingsplan, men flera av dem ville ändå lyfta fram andra typer av dokument. Ett fjärde län svarade nej, men hänvisar till sin verksamhetsplan där digitala tjänster finns omnämnda. Ett femte län hänvisar till den regionala medieförsörjningsplanen, ett sjätte län tar upp LIMIT, ett sjunde pekar på sin Mediepolicy. Ytterligare två länsbibliotek hävdade att de har för avsikt att utarbeta handlingsplaner under den kommande hösten.

Vilka folkbibliotek i länet erbjuder digitala audiotjänster så som t.ex. MP3-utlån, streaming etc?

Här fick vi definitivt inte den överblick vi var ute efter. Vi fick nio svar. Två av dessa hänvisade oss att själva ta kontakt med folkbiblioteken för att få svar på frågan. Ett annat länsbibliotek skrev först att digitala audiotjänster inte finns i länet, men e-postade oss igen en vecka senare och för att meddela att hon nu läst i tidningen att ett bibliotek är anslutet till Naxos Music Library. Dessa tre svar måste tolkas som att länsbiblioteken inte har någon direkt överblick av folkbibliotekens utbud på den här fronten. Fem länsbibliotek kan redovisa vilka olika tjänster som finns på de olika folkbiblioteken. Då är det frågan om ljudböcker via e-lib, e-biblioteket och/eller Naxos Spoken Word Library och musik via e-biblioteket, musikwebb och/eller Naxos Music Library. Ett av dessa svar var särskilt utförligt då man bifogade en förteckning över samtliga databaser/nätjänster som folkbiblioteken under länsbiblioteket abonnerar på. Ett sista länsbibliotek svarade att kommun A, B och C ”erbjuder digitala tjänster” vilket inte säger oss någonting eftersom vad man definierar som ”digitala tjänster” varierar från

folkbibliotek till folkbibliotek. Ibland är den enda digitala tjänsten man tillhandahåller katalogen via kommunens webbplats.

4.1.2 Hemsidor och bifogade dokument

I de fall då länsbiblioteken hänvisade till webbplatsen eller något typ av dokument som komplement till svaren, eller istället för att svara på, våra frågor undersökte vi naturligtvis dessa. Men i samtliga dokument rör det sig bara om någon enstaka mening, i bästa fall några rader, som berör det digitala folkbiblioteket. Till exempel:

Länsbibliotek Sydost ska stödja och initiera IT-utveckling inom biblioteksverksamheten i regionen samt samverka med bl.a. länsbibliotek i södra Sverige för organisering och skapande av virtuella bibliotekstjänster.

Länsbibliotek Sydost verksamhetsplan

Det närmaste en konkret vision vi hittade är Regionbibliotek Kalmars länsprogram för 2005-2010 där man skriver om 24-timmarsbiblioteket. Det bästa exemplet på handlingsplan för utvecklande av det digitala biblioteket fann vi i Norrbottens Länsbiblioteks verksamhetsplan:

Utvecklandet av det elektroniska biblioteket ska leda till en ökad kunskap om och en ökad användning av digitala medier och nätverksbaserade informationsresurser och tjänster. Det gör vi genom att:

- Följa och informera om utvecklingen av digitala medier och tjänster.
- Stimulera utvecklingen av bibliotekens webbplats som kommunikationsverktyg.
- Anordna informations- och utbildningsdagar i digitala medier och tjänster.
- Stödja anskaffningen av länsövergripande avtal för de tjänster som erbjuds via KULDA.
- Fungera som länsamordnare av den nationella referenstjänsten Fråga biblioteket samt informera och marknadsföra den så att fler bibliotek i länet ansluter sig.
- Följa utvecklingen och användningen av samsökningsfunktionen Norrsök.

Länsbibliotekets verksamhetsplan för 2006

4.2 Analys av enkät till länsbiblioteken

En av svårigheterna med att sammanställa resultatet av minienkäten var att de flesta länsbiblioteken inte svarade på våra fem frågor enskilt utan svepande över alla eller enbart på någon av frågorna. Det var inte alltid helt enkelt att se vilka svar som hörde till vilka frågor, vilket gjorde att svaren i vissa fall var svåra att tyda. Begreppen handlingsplan och vision var uppenbarligen inte så självklara begrepp som vi förutsatte. Ofta gick dessa svar in i varandra. Några av dessa problem kan till viss del ha att göra med vår utformning av enkäten, men vi misstänker också ett visst mått av ointresse inför våra frågor från länsbibliotekens sida. I några fall är det uppenbart att man inte ens läst igenom enkätens frågor ordentligt. Exempelvis svarar ett länsbibliotek på samtliga frågor i en enda mening, men har uppenbarligen missuppfattat dessa då de säger att varken de eller länets folkbibliotek har några ”uttalade visioner eller handlingsplaner vad gäller den digitala audiotekniken” trots att just frågorna rörande visioner och handlingsplaner avsåg det digitala folkbiblioteket i sin helhet.

På frågan om länsbiblioteken hade någon utarbetad handlingsplan för det digitala folkbiblioteket stötte vi på en del problem. De som svarade ja hänvisade till en rad olika typer av dokument som mediepolicy, verksamhetsplan eller medieförsörjningsplan etc. I något fall hänvisade man till ett projekt, t.ex. LIMIT. Dessa dokument innehöll i bästa fall ett par rader som kan knytas till det digitala folkbiblioteket. Det stora problemet var här om det fanns någon skillnad mellan de som svarade ja och nej på frågan om de hade någon utarbetad handlingsplan för det digitala folkbiblioteket. Tolkningen av vår fråga görs av respektive respondent. Medan någon ansåg att ett policydokument kunde jämföras med en handlingsplan ansåg kanske någon annan att så inte var fallet. Med andra ord kan vi ha gått miste om en rad dokument om biblioteken i fråga inte uppfattat det som en handlingsplans motsvarighet.

I flera fall har det material vi blivit hänvisade till från länsbiblioteken varit irrelevant i förhållande till de frågor vi ställt. Vi får en känsla av att man antingen ogärna vill erkänna att det inte finns några handlingsplaner och därför skickar detta material som ersättning. I värsta fall handlar det om att engagemanget för det digitala biblioteket helt enkelt inte är särskilt stort. I något fall kanske man helt enkelt inte har någon direkt uppfattning om vad som rör det digitala folkbiblioteket. Mot denna bakgrund bör man ställa sig frågan vad vår enkätundersökning kan säga om länsbibliotekens faktiska kunskaper på området.

Vi tycker oss se att länsbiblioteken inte har en så styrande roll för folkbibliotekens utveckling av det digitala biblioteket som vi till en början trodde. Endast i något fall hade länsbiblioteket ett utarbetat måldokument för folkbiblioteken i länet som inkluderade mål kring det digitala folkbiblioteket. Vad vi kan säga utifrån vår undersökning är att mycket tyder på att de flesta folkbiblioteken i landet agerar på eget initiativ för utvecklingen av denna verksamhet. Detta skulle kunna förklara varför länsbiblioteken saknar den överblick vi var ute efter.

På samma sätt skiljer det sig åt mellan länsbiblioteken. Vilket stöd folkbiblioteken kan vänta sig verkar snarare bero på personligt engagemang i dessa frågor på de olika länsbiblioteken än någon övergripande gemensam handlingsplan på nationell nivå. Dock bör det nämnas att en rad länsbibliotek i mellansverige samarbetar i LIMIT-projektet med syfte att öka användningen av folkbibliotekens e-tjänster.

Trots att enkäten till länsbiblioteken inte tjänade det syfte vi avsåg från början (att verka som en guide för den vidare urvalsprocessen av undersökningsobjekt) så har den gett oss en hel del ny information som har varit intressant. Utifrån enkätundersökningen kan vi konstatera att intresset är svalt när det gäller det digitala folkbiblioteket från länsbibliotekens håll. Det är omöjligt för oss att fastslå huruvida det handlar om brister i enkätens utformning, okunskap eller tidsbrist från länsbibliotekens sida eller några andra faktorer som påverkat resultatet, men det råder ingen tvekan om att länsbiblioteken har en väldigt oklar bild av verksamheten kring det digitala folkbiblioteket.

5 Webbplatsundersökning

Vi har valt att göra en undersökning av elva folkbiblioteks webbplatser för att få en fingervisning om hur det digitala folkbiblioteket ser ut i dagsläget. Vi gjorde vårt urval utifrån SKL:s nya kommungruppsindelning från 2004, vilket beskrivits i kapitel 1.2.2. Vi har således undersökt webbplatserna för folkbiblioteken i Arjeplog, Färgelanda, Göteborg, Ljungby, Malmö, Norberg, Partille, Sollefteå, Stockholm, Västervik och Örebro. För att kunna behandla alla webbplatser konsekvent och utifrån samma kriterier sammanställde vi en checklista (se bilaga 2). Fokus för checklistan ligger framför allt på beståndet av e-media och den service som erbjuds via webbplatserna. Även om bibliotek A och bibliotek B har exakt samma utbud av tjänster kan det skilja en hel del mellan hur de valt att lyfta fram dessa. Därför fann vi det även relevant att undersöka presentationen av dessa tjänster på webbplatserna. Detta ger oss också en indikation på vad biblioteken själva anser vara viktigast att lyfta fram.

Det finns en uppsjö definitioner av vad det digitala biblioteket är och bör innefatta. Utformningen av webbplatserna och designen i fråga om användarvänlighet har vi inte lagt någon större vikt vid, då detta skulle utgöra material för en uppsats i sig. Men i de fall då vi stött på uppenbara strukturella problem med webbplatsen har vi kommenterat dessa. Kriterierna för vad ett digitalt bibliotek bör eller ska innehålla för att få kallas ett digitalt bibliotek är flytande. Arms definition av det digitala biblioteket är väldigt övergripande men innehåller det som vi valt att titta på i just denna undersökning, en ordnad samling av digitala resurser och servicefunktioner som är tillgängliga via webben (Chowdhury & Chowdhury 2003, s. 5).

5.1 Checklisten

För att kunna sammanställa en relevant checklista att använda som utgångspunkt för vår webbplatsundersökning ställdes vi inför frågan om vilka komponenter som utgör ett digitalt bibliotek. Här hade vi, som vi redan nämnt, stor hjälp av Johanson Otterströms genomgång av folkbibliotekens webbplatser.

Till en början hade vi tagit med punkter som e-film och e-guide, vilka ströks efter att ha utfört en pilotstudie med hjälp av checklistan. Då dessa e-tjänster förekommer i mycket liten utsträckning på de svenska folkbiblioteken valde vi helt enkelt att plocka bort dem från listan. Vi kom på så vis fram till vilka tjänster som kan räknas till grundutbudet i det digitala folkbiblioteket.

Först och främst noterade vi huruvida biblioteket hade en *egen webbplats* med egen adress och webbdesign. Vi visste att det var ganska vanligt förekommande att folkbibliotekens webbsidor bara var en integrerad del under menyn ”kultur” på

kommunens webbplats. Även om detta ligger i periferin av vår undersökning tyckte vi det var relevant att notera huruvida man avsatt en egen plats för biblioteket utanför kommunens allmänna webbplats. Vi hade redan på förhand tyckt oss se ett samband mellan ett biblioteks storlek och webbplatsen utformning.

Med *presentation* menar vi att man avsatt särskilt utrymme för att beskriva det digitala biblioteket.

Med begreppet *användarservice* avser vi sådana tjänster som är direkt kopplade till den enskilde användarens bibliotekskonto. Att katalog/OPAC faller in under denna kategori beror på att användarservicefunktionerna oftast ligger under rubriken "Katalog" på bibliotekens webbplatser.

e-media är som namnet antyder elektroniska (digitala) mediatyper. Här avser vi sådant som är en del av bibliotekets bestånd avhängigt biblioteket som fysisk plats.

5.2 Resultatredovisning

<u>CHECKLISTA</u>	<u>Antal bibliotek</u>
Egen webbplats	3
Presentation	4
Användarservice	
Katalog OPAC	11
Fjärrlån	9
Reservera	11
Inköpsförslag	9
Ändra kontouppgifter	11
Boka dator	2
Databaser	
Endast tillgängliga från biblioteket	10
Tillgängliga även hemifrån	9
e-media	
svenska e-böcker	
eLib	10
Ebiblioteket	1
e-böcker på andra språk	
Ebrary	1
eLib	10
Ebiblioteket	1
Svenska ljudböcker	
eLib	9
Ljudböcker på andra språk	
eLib	9
Naxos Spoken Word Library	3
e-musik	

Musikwebb	8
e-biblioteket	4
Naxos Music Library	4
Frågetjänster	
Fråga Biblioteket	9
Lokal frågetjänst	2
Fråga Barnbibliotekarien lokalt	1
Fråga Europa Direkt Malmö	1
Länksamlingar	10
Övrigt	
Skaffa lånekort	2
Spärra lånekort	1

5.2.1 Presentation

När vi undersökte bibliotekens webbplatser letade vi allra först efter någon form av presentation av det digitala biblioteket. Utifrån den definition av vad som är en presentation som nämnts ovan finner vi bara presentationer hos fyra bibliotek och dessa skiljer sig ganska mycket från varandra i sin omfattning. Tre olika begrepp förekommer i presentationerna, ”Virtuella biblioteket”, ”e-biblioteket” och ”Digitala biblioteket”.

Örebro

På Örebro stadsbiblioteks webbplats hittar vi efter en stunds letande ingången ”Sökguiden” där vi finner rubriken ”Det virtuella biblioteket – elektroniska tjänster”. Med andra ord är presentationen inte särskilt lätt att hitta. Under rubriken finner vi en slogan för det digitala biblioteket: *Böcker och bibliotekarier finns inte bara i verkligheten – de finns på Internet också...* Och klickar man sig sedan vidare kommer man till en sida där en rad olika tjänster presenteras: Bibliotekskatalogen, Länksamlingar, Sökmotorer, Databaser, Fråga via e-post samt Fråga via chatt. Värt att notera här är att man inte kopplat tjänster som e-böcker, ljudböcker eller e-musik hit. Dessa har man istället sorterat under ingången e-tjänster som man finner i menyn på startsidan. Här är tjänsterna (Musikwebb, Naxos Music Library och Naxos Spoken Word Library) dock väldigt iögonfallande. På startsidans vänstermeny finns även ingångar till de digitala tjänsterna: Databaser, E-tjänster, Fråga biblioteket, Katalogen – sök böcker, Länksamling, Omlån samt Sökguiden. Dessutom lyfter man här fram Låna e-böcker och Låna online-ljudböcker under rubriken ”Mer information” till höger.

Västervik

På Västerviks stadsbiblioteks webbplats finns en kort presentation av e-biblioteket redan på startsidan:

Under rubriken e-biblioteket i menyn till vänster finns samlat information om bibliotekets olika elektroniska tjänster, som du kan använda dig av dygnet runt alla dagar i veckan. Du kan t.ex. låna om böcker, leta fram artiklar ur facktidskrifter eller skicka in frågor till "Fråga biblioteket".

Västervik bibliotek

Värt att notera i texten ovan är att man enbart belyser servicetjänsterna, och överhuvudtaget inte nämner det digitala mediebeståndet. Klickar man sedan vidare till sidan för ”e-biblioteket” möts man av en presentation av de tjänster som ingår: Bibliotekets katalog ALGOT, Fråga biblioteket, E-böcker, Tips för sökning på Internet, Länklista Skärgården, Databaser samt Bibliotekets nyhetsservice. Längst upp till höger finns även e-bibliotekets slogan: *Bibliotekets e-tjänster tillgängliga dygnet runt – alla dagar i veckan.*

Stockholm

På Stockholm stadsbiblioteks webbplats hittar vi den mest omfattande presentationen, via startsidan under rubriken e-tjänster. Inledningsvis skriver man: ”Virtuella biblioteket är inget fysiskt bibliotek, utan en mängd nya sätt att använda biblioteket som den tekniska utvecklingen möjliggjort.” Sedan följer en beskrivning av hur katalogen är strukturerad. Här lyfter man även fram de interaktiva tjänsterna och nämner särskilt e-böcker, e-ljudböcker samt faktadatabaser. Till skillnad från Västervik betonar man här e-mediabeståndet snarare än de rena servicefunktionerna.

I vänstermarginalen av presentationen till det ”Virtuella biblioteket” hittar man följande rubriker: Spärra Bibliotekskort, Katalogen, Sök en tidning, Om cookies, Dags att lämna tillbaka, Katalogsök Stockholms län, Mina sidor, Ny Låntagare, PIN-kod, Låna om, Låna E-bok, Låna E-ljudbok/streamad ljudbok, Låna E-musik, Databaser, Fjärlån (länken leder inte till någon faktisk fjärlånebeställning utan bara till en presentation av vilka regler som gäller kring fjärlån) samt Fråga biblioteket.

Det digitala biblioteket får även stort utrymme på startsidan, fast här under rubriken ”Nättjänster”. Och under rubriken ”Aktuellt” gör man reklam för nya e-ljudböcker.

Göteborg

På Göteborgs stadsbiblioteks webbplats presenteras de digitala tjänsterna under rubriken ”Digitala biblioteket”. Här skriver man:

Biblioteken arbetar mycket med digitala tjänster och länksamlingar. Du kan till exempel ställa frågor till biblioteket från din egen hemdator. Stadsbiblioteket prenumererar dessutom på en mängd databaser. Vi har samlat denna information under ett antal rubriker här ovan. Vissa tjänster är tillgängliga från vilken dator som helst. För att använda andra måste du komma till Stadsbiblioteket och logga in dig. Alla tjänster är gratis.

Göteborg Stadsbibliotek

Här presenteras också en rad undermenyer så som: Sök i katalogen, Databaser, E-media, Frågetjänster, Sök på internet, Länksamling och Bokhandel. Dessutom lyfter man på bibliotekets startsida under rubriken ”nättjänster-låna, fråga, sök” fram tjänster så som: Sök en bok, Ditt lånekort, Beställ nyhetsbrev, Bibliotekets e-media samt Frågetjänsterna. På samma startsida tipsar man om att det går att lyssna på musik och ljudböcker online med länkar till Naxos.

En intressant notis är att det även finns en ingång till sidan för det ”Digitala biblioteket” under rubriken ”Övriga tjänster”.

5.2.2 Vilka e-tjänster lyfter man fram?

Nedan redovisas vilka e-tjänster som lyfts fram på samtliga webbplatser. Med e-tjänst menar vi någon av de tjänster som vi listat i vår checklista.

Att introducera sina användare för katalogen som verktyg framstår som miniminivån för utbudet av digitala tjänster då samtliga elva bibliotek gör detta. Nio av biblioteken presenterar ingångar till e-böcker och till e-musiktjänster. Att e-musiktjänsten förekommer så frekvent som den gör kan förklaras med att vårt urval, bortsett från de tre storstäderna, är baserat på folkbibliotek som anslutit sig till den senaste musiktjänsten Musikwebb. Antagligen är det en självklarhet för biblioteken att marknadsföra sin senaste tjänst. Sju bibliotek har ingångar till databaser. Lika många bibliotek presenterar e-ljudböcker och frågetjänster. I vissa fall har man presenterat alla ingångarna, i andra fall enbart någon av dem. Sex bibliotek vill uppmärksamma sina besökare på sin länksamling. I övrigt förekommer det bara i enstaka fall ingångar till övriga tjänster som fjärrlån, inköpsförslag, boka dator.

5.2.3 Användarservice

Om tjänsterna som vi kategoriserat som användarservice kan vi konstatera att samtliga elva bibliotek erbjuder katalog samt möjlighet att reservera och ändra kontouppgifter via webbplatsen. Nio stycken erbjuder dessutom möjligheten att beställa fjärrlån och lämna inköpsförslag. Men det är enbart via Malmös respektive Stockholms stadsbiblioteks webbplatser som man kan boka dator.

5.2.4 Databaser

Även tillgången till databaser är en av de vanligare tjänsterna. Tio bibliotek erbjuder tillgång till databaser från biblioteket och nio av dessa erbjuder även tillgång till åtminstone några databaser hemifrån.

5.2.5 e-media

När det gäller e-media kan man se att tio bibliotek erbjuder e-böcker på svenska, danska samt ett fåtal på engelska genom eLib. Göteborgs stadsbibliotek erbjuder dessutom svenska e-böcker via e-biblioteket och Malmö erbjuder engelska e-böcker via ebrary.

Nio bibliotek erbjuder ljudböcker på svenska via eLib. Tre bibliotek erbjuder dessutom engelska ljudböcker via Naxos Spoken Word Library.

När det gäller e-musiken har åtta av biblioteken anslutit sig till tjänsten Musikwebb som erbjuder populärmusik. Bland våra undersökningsobjekt är det de tre storstäderna som inte anslutit sig till tjänsten. Fyra bibliotek erbjuder klassisk musik från e-biblioteket och lika många erbjuder tjäntser från Naxos Music Library.

5.2.6 Frågetjänster

Nio bibliotek erbjuder frågetjänsten Fråga Biblioteket. Två bibliotek erbjuder en lokal frågetjänst, varav det ena biblioteket här dessutom erbjuder Fråga barnbibliotekarien lokalt. I Malmö erbjuder man också den lokala tjänsten Fråga Europa Direkt Malmö där man kan ställa frågor om EU.

5.2.7 Länksamlingar

Bara ett bibliotek saknar helt och hållet en länksamling. Det är väldigt varierande samlingar de övriga tio biblioteken erbjuder, alltifrån enstaka länkar samt länkar till andra länksamlingar till hundratals länkar kategoriserade efter SAB-systemet eller någon annan ämnesindelning.

5.2.8 Övrigt

I Partille och Stockholm erbjuds nya låntagare att via webbplatsen registrera sig för lånekort. Kortet måste dock hämtas ut på det fysiska biblioteket, tillsammans med legitimering av identitet. Att spärra sitt lånekort är enbart möjligt på Stockholms stadsbiblioteks webbplats. I Stockholm har man dessutom en e-guide (film) för att introducera sina användare till hur man använder sig av katalogen som verktyg för informationssökning.

5.3 Analys av webbplatsundersökning

Gällande presentationerna kan vi konstatera att det tycks vara relativt ovanligt med en presentation av det digitala biblioteket då endast fyra av våra elva undersökta bibliotek hade en sådan. Av dessa fyra var det de två storstadsbiblioteken Stockholm och Göteborg som hade de mest utförliga presentationerna. Men det bör också framhållas att dessa två tillsammans med Örebro stadsbibliotek även lyfter fram de digitala audiotjänsterna redan på sina startsidor. Ingen av presentationerna förklarar egentligen vad ett digitalt bibliotek är och syftet med ett digitalt bibliotek framgår aldrig. Presentationerna består istället till stor del av en listning, ibland beskrivning, av e-media och andra tjänster. Västerviks presentation är det allra tydligaste exemplet på detta. Vi tror inte att det är en slump att det är landets största bibliotek som har de utförligaste presentationerna, då de också har helt andra resurser för sin webbplats än de flesta mindre bibliotek.

På Göteborgs stadsbiblioteks webbplats reagerar vi över att man utöver ingången via startsidan även valt att lägga en ingång till digitala biblioteket under "övriga tjänster" (tillsammans med släktforskning, visningar för grupper, kopiering, fjärrlån och inläsningstjänsten). Är det så att man helt enkelt bara vill framhålla det digitala biblioteket på ännu ett ställe på webbplatsen eller kan man tyda detta som att det digitala biblioteket inte ännu ses som en fullt integrerad del i biblioteksverksamheten? Det framstår som något paradoxalt då man å ena sidan gett det digitala biblioteket stort utrymme, samtidigt som man genom att sortera det under "Övriga tjänster" signalerar att det digitala biblioteket snarare är en extra bonus än en självklarhet i bibliotekets verksamhet som helhet.

När det gäller vilka tjänster man valt att lyfta fram kan vi se utifrån det material vi samlat in att biblioteken har prioriterat de tjänster som ersätter biblioteket som fysisk plats, dvs. de tjänster som man kan nyttja direkt via datorn, exempelvis e-böcker, e-musik, e-ljudböcker. Medan de tjänster som är knutna till biblioteket som fysisk plats, så som fjärrlån, reservationer, boka dator, får mindre utrymme. Detta kan tolkas som att man är medveten om och tar till vara på det digitala bibliotekets styrkor. Men det kan också sättas i samband med att det är samma typ av tjänster (e-media, databaser och

frågetjänsten Fråga Biblioteket) som man köper in i sin helhet och därmed inte ansvarar för underhållet av. De tjänster som biblioteken själva måste utforma och underhålla så som den egna webbplatsen, lokala frågetjänster, tjänster utöver katalogens vanligaste, varierar istället kraftigt i omfattning och förekommer mindre frekvent.

Sammanfattar man vår webbplatsundersökning kan man säga att katalogen, med dess standardfunktioner, databaser, e-media (e-böcker, e-ljudböcker och e-musik), frågetjänster, länksamlingar är de tjänster som utgör grundutbudet i dagens digitala folkbibliotek.

6 e-postintervjuer

För att få en djupare inblick i hur man tänker kring det digitala folkbiblioteket ute på biblioteken bestämde vi oss för att följa upp webbplatsundersökningen med en e-postintervju till samma folkbibliotek.

6.1 Resultatredovisning

Också i denna undersökning hade vi svårigheter att få in svar från de elva bibliotek vi kontaktat och vars webbplatser vi undersökt. Intervjufrågorna skickades ut den 28/3-06, och gav tre snabba svar samma vecka. Första påminnelsen skickades ut en vecka senare den 4/4. Då fick vi in ytterligare ett svar, samt svar från ett bibliotek som undanbad sig enkätfrågor. Ännu en vecka senare, den 11/4, ringde vi upp de bibliotek som ännu inte svarat. Samtliga lovade att de skulle höra av sig med svaren till e-postintervjun. Ytterligare en vecka senare, 19/4, skickade vi en påminnelse. Samma dag fick vi in tre svar. När vi påbörjade analysen utgick vi från de sju inkomna e-postintervjuerna. Vi saknar svar från Västervik (som undanbad sig) samt Färgelanda, Malmö och Stockholm som lovade att höra av sig men trots allt uteblivit.

6.1.1 Visioner

Vilka visioner har ni om det digitala folkbiblioteket?

Alla utom ett bibliotek betonar på något sätt hur biblioteket består av två olika delar, en fysisk och en digital. Ingen använder sig av begreppet hybridbibliotek, men man talar om att de olika delarna bör samverka.

Vi arbetar med modellen att folkbiblioteket i Norbergs kommun består av två delar: Det vanliga basbiblioteket, som vi kan kalla det reella biblioteket och det virtuella biblioteket. Dessa båda former skall alltid samverka.²

Vi har organiserat biblioteket i fysisk del o virtuell del. Detta därför att vi tror att mkt av utvecklingen av bibliotekets tjänster och möjligheter till god service till medborgarna ligger i väl utvecklade nättjänster.³

Vi ser det som ett komplement till den ordinarie verksamheten. Vi agerar på ytterligare en arena. [---

² Bengt Raattamaa bibliotekschef Norbergs bibliotek, e-postintervju 28 mars 2006.

³ Mats Claesson koordinator, Partille bibliotek, e-postintervju 30 mars 2006.

] Däremot måste vi alltid framhäva det fysiska biblioteket också. Det kan lätt bli kantring/antingen - eller-diskussion/detta är vi inte intresserade av. Båda platsar på samma villkor.⁴

Vi vill att det digitala biblioteket ska vara ett komplement till det fysiska biblioteket [---] Viktigt att man ser det digitala biblioteket som en DEL av biblioteket och dess verksamhet.⁵

Låntagarna ska erbjudas elektroniska referenstjänster och medier som komplement till det tryckta beståndet.⁶

Att det ska vara ett komplement till det fysiska biblioteket.⁷

Fyra av biblioteken betonar att de digitala tjänsterna ska vara ett ”komplement” till det fysiska biblioteket. Det konstateras för övrigt även ett par gånger att det digitala biblioteket kan vara ett sätt att nå nya grupper, särskilt ungdomar.

Flera av biblioteken använder sig också av begreppet service. Men medan de flesta av dem talar om nättjänster som en ny service för användarna som är tillgänglig dygnet runt, talar man i Norberg istället om att utveckla självservicegraden på biblioteket med hjälp av olika tekniska lösningar, som t.ex. maskiner för utlån och återlämning samt en så kallad mediastation för nedladdning av text- ljud- och bildfiler. Utifrån det här kan man förstå att man i Norberg har en vidare definition av det digitala folkbiblioteket än de flesta andra bibliotek i undersökningen. Kanske beror detta på att begreppet fortfarande är en aning diffust och att äldre definitioner av det digitala biblioteket lever kvar ute på biblioteken. Just från Norbergs bibliotek får vi även ta del av en rad visioner för biblioteket i allmänhet, men inga som berör det digitala folkbiblioteket specifikt.

6.1.2 Visionernas förverkligande

Hur arbetar ni konkret för att förverkliga visionerna?

Biblioteken tar upp en rad olika strategier för hur man konkret arbetar med förverkligandet av det digitala folkbiblioteket. Här kan vi se att man framför allt tar upp insatser som är kopplade till webbplatsen, de digitala tjänsterna i sig eller personalrelaterade insatser.

Webbplatsen spelar naturligtvis en central roll. Alla nämner den, och att ha en välutvecklad, attraktiv och interaktiv webbplats och katalog upplevs som centralt.

När det gäller de digitala tjänsterna betonas bland annat vikten av att användarna ska ha tillgång till dessa även utanför biblioteket via webbplatsen. Någon nämner t.ex. att man prioriterar inköp av databaser med åtkomst hemifrån. Flera tar också upp vikten av att marknadsföra de digitala tjänsterna. Några skriver att de satsat specifikt på e-medier i utvecklingen av det digitala folkbiblioteket.

⁴ Anne-Lise Fäldt Bibliotekschef Ljungby bibliotek, e-postintervju 4 april 2006.

⁵ Linnéa Sjögren Projektledare för Fråga biblioteket & Ordbron Göteborgs stadsbibliotek, e-postintervju 19 april 2006.

⁶ Ola Djurfeldt bibliotekarie Arjeplogs kommunbibliotek, e-postintervju 19 april 2006.

⁷ Agneta Ahlm bibliotekarie Sollefteå bibliotek, e-postintervju 19 april 2006.

Nästan alla biblioteken pekar på personalrelaterade insatser gällande IT-området som ett led i att förverkliga visionen om det digitala folkbiblioteket. Bland annat nämner man vikten av internutbildning, rekrytering av personal med hög IT-kompetens samt att diskutera och arbeta med dessa frågor i arbetslag.

Något bibliotek nämner samarbete med andra bibliotek och kommunens IT-tekniker. Ett annat tar upp användarundervisning. Enbart ett bibliotek tar upp den ekonomiska aspekten då de påtalar att de aviserar för större anslag för att kunna genomföra bibliotekets uppdrag på det här området.

6.1.3 Tjänster i det digitala folkbiblioteket

Vilka tjänster anser ni att ett digitalt folkbibliotek bör innefatta för att man ska kunna tala om just ett digitalt folkbibliotek?

Att ha en katalog med tillhörande servicefunktioner så som möjlighet till omlån, reservation, fjärlån etc. tar samtliga bibliotek upp som ett självklart grundutbud för det digitala biblioteket. Rena e-mediatjänster, som e-böcker, e-ljudböcker och e-musik, poängteras också frekvent. Sedan följer databaser, frågetjänster och länksamlingar i något mindre utsträckning.

Mönstret känns igen från resultatet av webbplatsundersökningen i kapitel 4. De tjänster man valt att lyfta fram här är också de som man mest frekvent skyltar med på bibliotekens webbplatser.

Anmärkningsvärt är att man på frågan om vad man anser bör ingå i det digitala folkbiblioteket endast nämner sådana funktioner och tjänster som man redan har i bruk.

6.1.4 Möjligheter och problem

Vilka möjligheter/problem ser ni med olika typer av digitala audiotjänster? (Med digitala audiotjänster avser vi utlån av ljudböcker och musik via bibliotekets webbplats i format så som MP3, WMA och streaming etc.).

Det råder överlag en stor tilltro till den nya tekniken och teknikacceptansen får sägas vara hög bland respondenterna. I stora drag poängterar man möjligheterna snarare än problemen med de digitala audiotjänsterna. ”Jag ser endast möjligheter med det digitala biblioteket”, ”Ser inga nackdelar alls”, ”Möjligheterna är så oändligt många fler än problemen” är några av de kommentarer vi får på vår fråga om vilka möjligheter och problem man upplever med den nya tekniken. I en del svar är det dock svårt att avgöra om man talar om digitala audiotjänster specifikt eller om det digitala biblioteket i allmänhet.

Ett flertal av biblioteken nämner det digitala bibliotekets möjligheter att nå ut till eftersatta grupper och andra grupper som inte besöker biblioteket i någon större utsträckning. Här talar man möjligheterna att nå ut till ungdomar, invandrade och personer som har svårigheter med att läsa skriven text. Den demokratiska aspekten poängteras också då någon tar upp att biblioteken i mindre kommuner där stora delar av

befolkningen bor på landsbygden eller i glesbygden även kan tillgodose dessa med information. Något bibliotek poängterar också att detta innebär en möjlighet för kommuninvånarna att få tillgång till medieformer som man annars inte haft möjlighet eller råd att skaffa.

De digitala tjänsterna ses också som ett bra verktyg för att marknadsföra biblioteket:

Digitala audiotjänster är ren marknadsföring av bibliotek! Det är enkelt och tacksamt att marknadsföra biblioteket med hjälp av e-böcker, e-ljudböcker och musikfiler.⁸

Man kommenterar också att medieutbudet hela tiden fortsätter att breddas och att användarna ges större valmöjlighet när det gäller vilket format man vill tillgodogöra sig information och kulturella upplevelser, vilket man menar alltid uppfattas som positivt av bibliotekets användare.

De få problem man trots allt ser med det digitala biblioteket varierar från bibliotek till bibliotek. Bland annat tar någon upp svårigheten för biblioteket att själv styra utbud och administration av innehållet i de digitala tjänster man köper in. Ett bibliotek nämner t.ex. att man är orolig för att biblioteket kan uppfattas som den skyldiga om/när den inköpta tjänsten inte fungerar. Ett annat bibliotek anser att tekniken behöver förenklas så att man kan nå ut till en bredare användargrupp. Man ser även ett problem gällande kostnaden för vissa tjänster, särskilt vid styckavgifter. En intressant aspekt som endast ett bibliotek pekade på är problemet med att mäta antal besökare och utlån. Detta skulle kanske i förlängningen kunna påverka de ekonomiska resurserna för bibliotekets digitala verksamhet. Ett par bibliotek nämner också de upphovsrättsliga frågorna som ett problem som måste diskuteras och lösas.

6.1.5 Övriga kommentarer

I Göteborg tar man upp vikten av att inkludera statistiken för det digitala biblioteket i bibliotekets totala utlåningsstatistik. Detta anser man vara viktigt för att kunna legitimera verksamheten med det digitala biblioteket och för att den ska behandlas på samma villkor som det fysiska biblioteket.

Apropå oron över att det digitala biblioteket skulle innebära ett hot för det fysiska bibliotekets överlevnad har man i Göteborg valt att betona de positiva aspekterna:

Någon kanske påstår att antalet besök i det fysiska biblioteket minskar, men det tror jag att det kommer att göra ändå. Vi måste se det positivt; vi bör få tid över till att arbeta med andra tjänster gentemot våra användare som lockar de till själva biblioteksbyggnaden.⁹

Arjeplog är det enda bibliotek som uttrycker en frustration över att biblioteken själva måste driva utvecklingen utan stöd från vare sig politiker eller tjänstemän:

⁸ Linnéa Sjögren Projektledare för Fråga biblioteket & Ordbron Göteborgs stadsbibliotek, e-postintervju 19 april 2006.

⁹ Linnéa Sjögren Projektledare för Fråga biblioteket & Ordbron Göteborgs stadsbibliotek, e-postintervju 19 april 2006.

Vi upplever att allt arbete med att modernisera biblioteket måste komma från biblioteket självt, tyvärr har varken tjänstemän eller politiker något som helst intresse av att utveckla biblioteken, det blir väldigt mycket upp till biblioteken att påtala detta, att tala för nödvändigheten av sådan process. Ska man vara snäll kan man säga att det nog beror mer på okunnighet än på ovilja att tjänstemän och politiker inte velat ta tag i eller varit intresserade av biblioteksutveckling. Då är det upp till biblioteksvärlden att tala för sig.¹⁰

6.3 Analys av e-postintervjuer

Vi uppfattar det som att det digitala folkbiblioteket ännu inte är fullt ut integrerat i folkbiblioteket. Att de digitala tjänsterna fortfarande bara betraktas som en bonusverksamhet. Det talas aldrig om det digitala biblioteket utan koppling till det fysiska biblioteket. Man betonar istället hela tiden den digitala verksamheten som ett komplement till bibliotekets övriga verksamhet. Det skiner gång på gång igenom att det digitala biblioteket ännu inte existerar på samma villkor som det fysiska biblioteket då man t.ex. refererar till det fysiska biblioteket med ord som ”den ordinarie verksamheten”.

Den övergripande gemensamma visionen för de flesta folkbiblioteken tycks ändå vara att användarna ska ha tillgång till delar av bibliotekets utbud hemifrån under dygnets alla timmar. Utifrån svaren på frågan om vilka visioner biblioteket har för det digitala biblioteket kan vi konstatera att man är väldigt återhållsam. Vi tänkte oss att ordet vision skulle ge respondenterna utrymme att ta ut svängarna, men istället är svaren realistiskt förankrade och fokuserade på vad som är möjligt idag. Antingen har respondenterna tolkat begreppet/frågan annorlunda än vad vi avsåg eller så finns det en avsaknad av högtflygande idéer om den digitala framtiden på biblioteken. Det mest vidlyftiga vi stöter på är Sollefteås vision om att en dag ha chip i böckerna för att lättare hitta dem om de står felplacerade i hyllan. Och detta, chipets digitala karaktär till trots, faller utanför vad vi avser med det digitala folkbiblioteket. Om det verkligen var bibliotekens visioner om det digitala folkbiblioteket vi fick ta del av, är det kanske dags att fundera ut nya, då det mesta av det som tas upp redan är realiserat.

Eftersom det inte fanns några högtflygande visioner från början, blev svaren på frågan om hur man konkret arbetar för att förverkliga dessa snarlika svaren på första frågan. Det är inte frågan om insatser som är tänkt att leda fram till realiseringen av någon större vision. De insatser man tar upp är oftast inte av utvecklande karaktär. Arbetet med webbplatsen är ständigt återkommande. Om nu det digitala bibliotekets framtid är beroende av större ekonomiska resurser är det något förvånande att bara ett bibliotek tar upp den här aspekten.

Det är intressant att så många bibliotek tar upp personalrelaterade insatser på IT-området. Även om vi inte vet vad de nämnda internutbildningarna innehåller uppfattar vi det som en av de långsiktigare insatserna man tar upp som en del i förverkligandet av det digitala folkbiblioteket. Satsar man på rekrytering av bibliotekarier med högre IT-kompetens tror vi att det per automatik skapas en bättre grogrund för nytänkande och visioner på det här området.

¹⁰ Ola Djurfeldt bibliotekarie Arjeplogs bibliotek, e-postintervju 19 april 2006.

Vi kunde se att de tjänster som man anser bör ingå i det digitala biblioteket är desamma som de tjänster som man valt att skylta särskilt för på webbplatsen. Det kan vara så att man faktiskt anser att de digitala tjänster man i nuläget tillhandahåller är de viktigaste. Vi tycker ändå att det är iögonfallande att man inte någonstans anser sig sakna någon tjänst.

Det förefaller paradoxalt att man uttrycker en sådan positiv inställning till den nya tekniken samtidigt som vi får intrycket av ett bristande engagemang för utvecklingen av det digitala folkbiblioteket. Att säga att man inte ser några som helst problem känns inte särskilt verklighetsförankrat utan snarare som ett sätt att slippa ta ansvar för det digitala folkbibliotekets utveckling.

Sedan funderar vi även på det faktum att endast ett bibliotek tar upp den ekonomiska aspekten. Innebär detta att det finns tillräckliga medel för en adekvat satsning på de övriga biblioteken, eller ska man snarare tolka även det som ett tecken på bristande engagemang?

I frågan om möjligheterna med det digitala biblioteket kommer man också in på demokratiaspekten. Man anser att denna verksamhet fyller en viktig funktion när det gäller att nå ut till nya eller eftersatta grupper. Här ser man en möjlighet att lyckas med det, vilket inte är lika lätt i den övriga verksamheten. Några av de mindre kommunerna på lands- och glesbygden poängterar att den digitala verksamheten ger helt nya förutsättningar för kommunens invånare att tillgodogöra sig information. Härmed hänvisar man implicit till bibliotekslagens andra paragraf om att alla ska ha tillgång till databaserad information. Även biblioteken i städerna nämner tillgängligheten som en viktig faktor, men lägger inte lika stor vikt vid de demokratiska aspekterna av det hela. Det man kan säga om de folkbibliotek vi undersökt är att deras förhållande till den digitala verksamheten är väl förankrad i syftet med folkbiblioteket som helhet. Man ser i många fall den digitala verksamheten som ett vidgande av folkbibliotekets demokratiska uppgift, att nå ut till nya grupper och ge alla samma möjlighet till information oavsett var man bor eller om man av andra anledningar inte kan tillgodogöra sig det fysiska bibliotekets tjänster och innehåll.

Biblioteket i Arjeplog påtalar det faktum att biblioteken helt på egen hand måste driva moderniseringen av biblioteket. Man efterlyser ett intresse för denna från politikerna och tjänstemäns sida. Oavsett om det handlar om okunnighet snarare än om ovilja, som man tror i Arjeplog, får det i förlängningen olyckliga konsekvenser för utvecklingen av folkbiblioteken. Om det enbart är upp till biblioteken själva att driva utvecklingen är risken att den blir väldigt ojämn runt om i landet. Alla bibliotek kommer inte att kunna uppfylla kravet att tillgängliggöra databaserad information till alla medborgare vare sig man bor i storstaden eller på landet. Det känns inte heller som en slump att det är det lilla biblioteket i Arjeplog som tar upp detta problem. Bibliotek i de större städerna har ofta en egen IT-avdelning och påverkas inte i så stor uträkning av politikerna och tjänstemäns ointresse för verksamheten. Vad man kan säga om ointresset från politikernas håll rör ju inte specifikt det digitala folkbiblioteket utan folkbiblioteksverksamheten som helhet runt om i landet. Detta är ingen nytt problem, utan ett av folkbibliotekens ständiga bekymmer som man har att tampas med.

7 Diskussion och slutsatser

Vi har haft tre frågeställningar som utgångspunkt för uppsatsen. I den första frågar vi oss vilka visioner biblioteken har för det digitala folkbiblioteket och hur man arbetar konkret för att förverkliga dem. I den andra undrar vi hur synen på digitala audiotjänster förhåller sig till visionerna om det digitala folkbiblioteket. Till sist ville vi få en inblick i hur det digitala folkbiblioteket ser ut idag och hur utvecklingen drivs i användningen av ny teknik. Trots att vi enbart gjort en attitydundersökning på Sveriges länsbibliotek och ett stickprov på landets folkbibliotek tycker oss ändå kunna besvara frågorna utifrån de tendenser vi sett.

7.1 Metoden

Så här i efterhand upplever vi att vårt val av metod inte var särskilt lyckat. Webbplatsundersökning fungerade bra eftersom vi inte var beroende av någon annans arbetsinsats för att komma åt det underlag vi var ute efter. Båda enkäterna var däremot besvärliga processer som sträckte sig över flera veckor, utan tillfredställande resultat. Risken för att relevant information aldrig nått oss är stor.

Vi är medvetna om att bortfallet kanske inte handlar om ett ointresse för vårt ämne utan snarare om ett motstånd att besvara en enkät i sig? Det märkliga är att man inte väljer att ge oss den informationen. Bara i ett fall e-postade någon oss tillbaka och uttryckte explicit att man inte tänkte besvara vår enkät. Vi lärde oss att man gör bäst i att formulera första brevet som en förfrågan där man ber om explicit svar huruvida de kan tänka sig att delta i undersökningen eller ej.

Istället möttes vi av vid våra utskick och påminnelser av en generellt positiv inställning. Det har gett oss en känsla av att man vill påskina ett intresse som faktiskt inte finns. Vi tog, kanske felaktigt, förgivet att man per automatik skulle ta sig tiden att besvara våra frågor om det fanns ett intresse för det digitala folkbiblioteket. Men det skulle ju lika gärna kunna vara så att man istället för att lägga ner tid på att besvara vår enkät de facto arbetar med det digitala biblioteket.

Hade vi istället gjort vanliga intervjuer hade vi från början avtalat möte med just dem som hade möjlighet att avsätta tid för oss, vilket troligtvis lett till fördjupade och intressantare svar. Eftersom vi hade informanter spridda över hela landet hade antagligen det allra bästa för vår del varit telefonintervjuer.

7.2 Avsaknaden av visioner

Vi kan precis som Johanson Otterström (2004) konstatera att dagens folkbibliotek i praktiken är ett hybridbibliotek, ett bibliotek som kombinerar fysiska och digitala tjänster. Men praktiken är inte förankrad i en teoretisk grund. I förlängningen tror vi att detta leder till att man har svårt att se utvecklingspotentialen och *idén* med den digitala verksamheten. Istället tycker vi oss ha sett att man på de folkbibliotek vi undersökt har ett behov av att fortsätta skilja det fysiska och det digitala åt. Vi tror inte att det är en slump att begreppen det digitala folkbiblioteket och hybridbibliotek inte har slagit igenom. Man *tänker* helt enkelt inte på biblioteksverksamheten som en hybrid. I något fall säger man till och med uttryckligen att man haft som strategi att dela upp verksamheten i två skilda delar, en fysisk och en digital. Även om de övriga biblioteken inte uttrycker detta explicit så uppfattar vi det som generell inställning. Med konsekvensen att idén med det digitala folkbiblioteket inte har realiserats.

Den nya tekniken innebär inte bara nya tekniska lösningar, utan också en helt ny begrepps värld som förändrar biblioteksverksamheten i grunden. Särskiljandet av det fysiska och det digitala biblioteket får konsekvensen att det digitala biblioteket inte existerar på samma villkor som det traditionella, trots att man på flera håll påtalar att det är så det ska fungera. En annan konsekvens av att hybridtanken inte slagit rot är att det uppstår en motsättning mellan verksamheterna. De uppfattas som ett hot gentemot varandra. Detta framgick vid ett flertal tillfällen under undersökningens gång, då vi ställde frågor om det digitala biblioteket och man genast kände sig manad att försvara den traditionella verksamheten. Detta helt i onödan då syftet med att ha ett välutvecklat digitalt folkbibliotek inte är att man ska dra ner på de funktioner som redan finns utan att istället erbjuda service genom fler kanaler. Olika kanaler kan vara olika lämpade för olika personer. Poängen med det digitala folkbiblioteket är alltså att medborgaren själv kan välja i vilken form man vill tillägna sig information, kunskap och underhållning.

I vår webbplatsundersökning fann vi att katalogen med dess standardfunktioner, databaser, e-media, frågetjänster och länksamlingar idag utgör standarden för det digitala folkbiblioteket. Detta resultat stämmer helt överens med de visioner man har. Eller rättare sagt avsaknaden av visioner. Vi tycker oss skönja precis det som Kvist (2005) varnar för, att bibliotekets ambitioner upphör i samma stund som mediet blir digitalt. Digitaliseringen i sig blir målet, inte innehållet och servicefunktionen. Visionerna kring den digitala verksamheten får inte bara handla om rent tekniska lösningar utan bör framför allt handla om traditionella bibliotekarieuppgifter i en ny kontext.

Kvist (2005) diskuterar även att biblioteket borde betraktas som en del av underhållningsindustrin och bli bättre på att använda sig av webbens möjligheter därefter. I vår undersökning såg vi att det är ungefär så här man hittills använt sig av audiotekniken. Överlag framgick det i e-postintervjuerna att många ansåg att det digitala biblioteket var ett utmärkt sätt att marknadsföra folkbiblioteket i sin helhet. Tydligast är nog följande exempel: ”Digitala audiotjänster är ren marknadsföring av bibliotek! Det är enkelt och tacksamt att marknadsföra biblioteket med hjälp av e-böcker, e-ljudböcker och musikfiler”. Vi menar att man missat en av de stora poängerna om de digitala tjänsterna enbart fyller funktionen som marknadsförare. Vi tror att en

liknande formulering om vad det fysiska biblioteket tillför staden skulle uppfattas som befängt.

Att arbeta med visioner borde vara en självklar del av bibliotekens utvecklingsarbete. Dessutom är det sedan januari 2005 fastställt i bibliotekslagen att alla svenska folkbibliotek ska utarbeta plan för sin verksamhet. Men vår undersökning visade att det finns en brist på visioner för bibliotekens framtid. I de fall vi fann visioner uttryckte de sällan ”ett framtida utmanande önskvärt tillstånd”, så som riktlinjerna föreskriver. Corral (Melling & Little 2002) skriver att syftet med visioner är att de ska fungera både som inspirationskälla och som något man faktiskt ska sträva efter att uppnå. Hon säger också att visioner kan ge personalen insikter i var den egna verksamheten för tillfället befinner sig. Kanske är det just kombinationen av verklighetsförankring och högtflygande drömmar som är svår att balansera? Dessutom, det digitala folkbiblioteket är relativt nytt och i kombination med att den tekniska utvecklingen går fort kanske det är svårt att tänka sig vilka möjligheter som finns i framtiden. Men omvärlden kommer aldrig att upphöra utvecklas, allting är i ständig rörelse. Allt utvecklingsarbete måste betraktas som en fortgående process. Man kan inte sätta punkt för idéarbetet bara för att biblioteksplanen är fastställd. Stockholms devis ”det är biblioteket som ska visa vägen, inte följa efter” borde vara alla folkbiblioteks ledstjärna.

Johanson Otterström (2004) konstaterade för två år sedan att det var en aning förvånande att man inte i större utsträckning diskuterar det digitala folkbibliotekets värde ur ett demokratiskt perspektiv. Vi tycker oss kunna se en förändring i denna fråga. Även om folkbiblioteken inte i någon större utsträckning tar upp dessa frågor i sina biblioteksplaner så använder man åtminstone detta som ett argument för det digitala folkbiblioteket i e-postintervjuerna. Detta att biblioteken vid förfrågan lyfter fram vikten av den digitala verksamheten samtidigt som måldokumentet saknar konkreta riktlinjer ligger i linje med den tendens vi sett generellt. Det tycks vara betydligt enklare att tala än att handla. Att skriva stort och svepande snarare än specifikt och konkret. Att istället för här och nu förflytta förändringen till sedan.

Mycket av det som framkommit i våra undersökningar känns just paradoxalt. Å ena sidan svarar man att man inte ser några problem med det digitala biblioteket, å andra sidan ger man inte uttryck för någon direkt vilja att utveckla verksamheten, än mindre ger man några visionära framtidsutopier. Konstaterandet att det inte finns några problem kring det digitala biblioteket kan tolkas som att man egentligen inte är särskilt insatt i det digitala biblioteket som helhet. Att man inte är särskilt insatt kan i sig bero på att de digitala tjänsterna oftast köps in som färdiga paketlösningar, och inte något biblioteken själva utvecklar. Detta skiljer sig markant från arbetet med det fysiska beståndet. Vi såg också att den typen av tjänster som man köper in i sin helhet förekommer i större utsträckning, medan de tjänster som biblioteken själva måste utforma och underhålla varierar kraftigt och förekommer mer sällan. Konkret arbetar man med de lösningar som idag redan finns tillgängliga. Biblioteken själva tycks vara nöjda med det utbud av digitala tjänster som man idag erbjuder. Detta i sig verkar hämmande för utvecklingen.

I enlighet med Hildebrands (2003) uppmaning om att bibliotekarierna borde ta tillbaka arbetsuppgifterna med bibliotekens webbplatser framkommer det också i våra e-postintervjuer med folkbiblioteken att man vill satsa på personal med hög IT-kompetens. Man vill ha bibliotekarier som behärskar den digitala verksamhetens

tekniska aspekter. Vi tror att många bibliotekarier känner sig främmande inför den digitala verksamheten på grund av att mycket av arbetet med den ligger utanför deras traditionella arbetsområden. Kvist (2004) tar upp vikten av att biblioteken tar till vara den tekniska infrastrukturen som finns för att realisera målen med biblioteksverksamheten. Också 24-timmardeligationen menar att biblioteken måste förstå informationsteknikens potentiella möjligheter för att kunna skapa visioner om framtiden. Men det gäller att inte fastna i teknikfällan, att inte glömma att e-service alltid ska handla mer om service än om e.

Vi kan trots allt skönja den goda viljan från de bibliotek som svarar på våra frågor, en positiv grundattityd trots avsaknaden av stöd utifrån, begränsade resurser, förvirring och luddighet kring vad det digitala folkbiblioteket egentligen är på väg. Vi tror att biblioteket känner ett tryck att vara ”moderna” – men att de ännu inte har en god grund att stå på. Men även om visionerna kring det digitala biblioteket saknas har man tagit fasta på vissa centrala aspekter, t.ex. att biblioteken generellt tycks prioritera de tjänster som man kan komma åt hemifrån framför stationära mediejukeboxar. Samma tendens – att man lyfter fram de tjänster som ersätter biblioteket som fysisk plats – ser vi när vi tittade på vad man valt att lyfta fram på webbplatserna. Detta visar att man är medveten om det digitala bibliotekets stora poäng. Man betonar även på flera håll demokratiaspekten, att det digitala biblioteket ger nya möjligheter att ge likvärdig information till allmänheten oberoende av geografisk placering.

7.3 Länsbibliotekens roll

Undersökningen av länsbiblioteken föll inte alls ut så som vi till en början hade tänkt oss. Dock gav svaren oss väldigt mycket information i fråga om länsbibliotekens attityd till det digitala folkbiblioteket. Detta berodde lika mycket på vad svaren faktiskt innehöll, som hur man valde att svara och inte minst på vad den stora mängden uteblivna svar signalerar. Exempelvis fick vi flera gånger, på frågan om man har några visioner kring det digitala folkbiblioteket, enbart svaret ”nej” eller ”inte vad jag känner till”. Kanske har ordet vision här jämförts med handlingsplan när respondenten svarat? Om så inte är fallet, om ordet vision faktiskt tolkats som ”ett framtida önskvärt tillstånd”, är dessa svar mycket nedslående.

Länsbibliotekets roll för utvecklingen av det digitala folkbiblioteket är väldigt diffus. Länsbiblioteken har själva svårt att definiera och besvara de frågor vi ställt gällande det digitala folkbiblioteket. Problemet ligger således inte bara i att nå ut med information om det digitala biblioteket till folkbiblioteken utan även i att länsbiblioteken själva inte har en klar bild över begreppets innebörd. Detta stämmer väl överens med det Alsbjer (2005) tar upp i sin artikel om länsbibliotekens utveckling. Han anser att länsbiblioteken har problem med sin osynlighet och otydlighet gentemot politiker, folkbibliotek och den egna organisationen. Även om vi i tre fall fick in utförliga svar som kan anses som en fullgod redogörelse för arbetet kring det digitala biblioteket, måste vi konstatera att det överlag finns stora brister. Det är också intressant att vi bland de tre län som bifogade utförliga svar också återfinner två av de folkbibliotek som har presentationer av sin digitala verksamhet, Stockholm och Örebro. Värt att nämna kan också vara att dessa två kommuner ingår i LIMIT-projektet.

På vår fråga om länsbiblioteken hade någon handlingsplan för folkbibliotekens utveckling av den digitala verksamheten fick vi inte in några konkreta svar vilket kan bero på en mängd olika faktorer. I några fall hänvisar man till en medieförsörjningsplan, mediapolicy och LIMIT-projektet. I dessa tre dokument kommer verksamheten kring det digitala folkbiblioteket på tal, i övrigt lyser denna typ av riktlinjer med sin frånvaro. Johanson Otterström (2004) efterlyste i sin uppsats ett tillägg i bibliotekslagen som påtalar vikten av att kommuner och landsting utarbetar handlingsplaner som rör hela verksamheten och alla mediatyper. Vi kan konstatera att det tillägg som sedan dess gjorts i Bibliotekslagen, paragraf 7a, inte tycks vara tillräckligt då de flesta länsbibliotek fortfarande inte har tydliga riktlinjer för folkbibliotekens digitala verksamhet. Kanske behövs det fler och tydligare direktiv än de som ges i bibliotekslagen. Exempelvis skulle Sverige kunna låta sig inspireras av hur man gjort i Danmark, där Biblioteksstyrelsen fungerar som ett övergripande och stöttande organ för folkbibliotekens utvecklingsarbete.

Det svenska folkbiblioteket som institution har alltid värnat om de demokratiska värdegrunderna. Vi menar att detta i lika stor utsträckning borde gälla den digitala verksamheten. Informationen måste vara tillgänglig för alla, oavsett hur man vill tillgodogöra sig den. För att kunna följa de IT-politiska mål som riksdagen fastslog år 2000 som innebär att Sverige som första land i världen ska bli ett informationssamhälle för alla, måste alla offentliga verksamheter utarbeta en plan (vision, mål, åtgärder) för hur man ska nå dit. Först då kan man tala om att vi är på väg mot det fullfjädrade e-demokrati.

Utifrån de här riktlinjerna anser vi att länsbiblioteket misslyckats med sin uppgift att stötta folkbiblioteken i sin strävan efter att uppnå de IT-politiska målen. Hur utvecklingen kring den digitala verksamheten drivs på de olika folkbiblioteken runt om i landet är således det enskilda bibliotekets problem. Klyftan mellan folkbiblioteken i storstäderna och de större städerna kontra kommunerna i landsbygd och glesbygd riskerar således att öka. Detta som ett resultat av att det för de mindre folkbiblioteken kan vara svårt att hålla sig med en IT-avdelning eller för den delen att lyckas med att anställa kompetent personal i området i delar av landet med stor utflyttning. Samtidigt är det just på landsbygden och i glesbygden som det digitala folkbiblioteket är extra viktigt för att erbjuda alla invånare samma möjlighet till att ta del av bibliotekets utbud.

7.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis har vi sett att visionerna kring det digitala folkbiblioteket i det närmaste är obefintliga. I de fall man kommenterat den digitala verksamheten i biblioteksplanerna och andra styrdokument är det ofta i svepande ordalag utan att konkretisera utvecklingsarbetet med det digitala folkbiblioteket. Eftersom visionerna för det digitala folkbiblioteket lyser med sin frånvaro i allmänhet har man än mindre några visioner om den digitala audiotekniken. Vi tror att detta kan vara ett resultat av att utvecklingsarbetet kring den digitala verksamheten i stor utsträckning måste drivas av folkbiblioteken själva.

Finns det några alternativa förklaringar till det ointresse från länsbibliotek och folkbiblioteken själv inför den digitala verksamheten? Först och främst måste vi

naturligtvis ha i åtanke hur begränsad vår undersökning trots allt varit. En mer heltäckande undersökning av landets folkbibliotek hade kanske gett ett helt annat resultat. Möjligtvis var frågorna som vi ställde för otydliga, kanske har vi helt enkelt kommit i kontakt med fel personer ute på länsbibliotek och folkbibliotek. Man kan också tänka sig att bortfall och ofullständiga svar har sin orsak i att man ute på biblioteken inte haft möjlighet att avsätta den tid det skulle ta att besvara våra frågor.

Vi undrar hur det digitala folkbiblioteket ska kunna utvecklas utan visioner och om de som ska stötta folkbiblioteken, alltså länsbiblioteken, inte har det intresse och kunskap som uppgiften kräver. Kan det vara så att man anser att det digitala folkbiblioteket är färdigutvecklat? Vi inser att vi i vårt arbete med denna uppsats bara skrapat på ytan. Det finns en mängd frågor som vi skulle behöva titta närmare på för att fullt ut förstå problematiken med det digitala folkbiblioteket. Härmed räcker vi över stafettpippen, vi hoppas att någon är intresserad av att fortsätta diskutera det digitala folkbibliotekets tillstånd.

Källförteckning

Agård, Martin (2005) Populärmusik från bibblan. *Biblioteksbladet* nr 9, s.16.

Alsbjer, Peter (2005) Att sätta upp hängrännor. *Ikoner* nr 2, s. 26-29.

Arjeplog bibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.arjeplog.se> (06-03-20)

Audio Visual Installation Designers [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.pricedrightllc.com/id33.html>> (06-01-28)

Audunson, Ragnar Andreas & Winfeld Lund, Niels (2001). *Det siviliserte informasjonsamfunn*. Bergen: Fagbokforlaget.

Axelsson, Peter (red.) (2001). *Biblioteksplaner – en idéskrift*. Stockholm: Svensk Biblioteksforening.

BIBDEL (2004). *Libraries Without Walls: the delivery of library services to distant users* [Elektronisk] 10 mars. Tillgänglig:
<http://www.cerlim.ac.uk/projects/bibdel/index.php> (06-02-08)

Bibliotek 2007 [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.umea.se/bibliotek2007> (06-04-24)

Bibliotekslagen. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.kb.se/Notiser/Bibliotekslagen.htm>> (06-04-28)

Bibliotekstjänst. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.btj.se>> (06-02-20)

Brophy, Peter & Fisher, Shelagh & Craven, Jenny (eds) (2004). *Libraries Without Walls 5: the distributed delivery of library and information services: proceedings of an international conference held on 19-23 September 2003, organized by the Centre for Research in Library and Information Management (CERLIM), Manchester Metropolitan University*. London: Facet Publishing.

Chowdhury, Gobinda & Chowdhury, Sudatta (2003). *Introduction to Digital Libraries*. London: Facet Publishing.

Descombe, Martyn (2000). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

eLib. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.elib.se>> (06-03-23)

Futuremark Corporation [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.futuremark.com/community/hardwarevocabulary/6/#W>> (06-05-26)

Färgelanda bibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.fargelanda.se/page/4882/fargelandahuvudbibliotek.htm>> (06-03-22)

Gemensam biblioteksplan för Fagersta, Norberg och Skinnskatteberg, bifogat worddokument från Norbergs bibliotek skickat via e-post 06-05-23.

Gergely, Tamás (2005). *Om "MP3-biblioteket" med Christina Westerlund Karlsson*. [Elektronisk] 12 aug. Tillgänglig:
<<http://www.interbib.se/default.asp?id=17858&ptid=4035>> (06-02-14)

Google. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.google.com>> (06-01-20)

Gustafsson, Cecilia (2005). Bibliotekstjänst satsar på populärmusiken. *Sydsvenska Dagbladet*. [Elektronisk] 22 sep. Tillgänglig:
<<http://sydsvenskan.se/nojen/article120471.ece>> (06-01-22)

Göteborg stadsbibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.stadsbiblioteket.goteborg.se>> (06-03-23)

Halvorsen, Knut (1992). *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur

Hildebrand, Ian (2003). Service Please!: Rethinking public library Web sites. *Library Review*, Vol 52, No 6, s. 268-277. [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://e-prints.alia.org.au/archive/00000017/01/Rethinking_Public_Library_Web_Sites.pdf> (06-05-20)

van Hoorebeek, Mark (2005). *Law, Libraries and Technology*. Oxford: Chandos Publishing.

Jarminder, Martina (2004). Ladda ner musik på biblioteket. *Sydsvenska Dagbladet* [Elektronisk] 23 feb. Tillgänglig:
<<http://sydsvenskan.se/lund/article60388.ece>> (06-02-03)

Johanson Otterström, Helene (2004). *Det digitala folkbiblioteket – vision och verklighet*. Magisteruppsats. Lund: Biblioteks- och informationsvetenskap.

Kalmar Regionbibliotek (2005). *Program för biblioteksutveckling i Kalmar län 2005-2010* [Elektronisk] 3 feb. Tillgänglig:

<<http://www.kalmar.regionforbund.se/kultur/klb/05/remiss-biblutv.pdf>> (06-02-20)

Karlsson, Helena (2003). *Digitala bibliotek i den svenska biblioteksdiskursen*.
Magisteruppsats. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och
informationsvetenskap.

Slutbetänkande/ av Kulturnät Sverige (1997). *IT i kulturens tjänst*. Stockholm: Fritzes.
(SOU 1997:14)

Kuprijanko, Alexander (2005). Stadsbiblioteket satsar på mp3. *Sydsvenska Dagbladet*.
[Elektronisk] 28 dec. Tillgänglig:
<<http://sydsvenskan.se/nojen/article133527.ece?context=print>> (06-03-27)

Kvist, Thomas (2005). ”Har biblioteken verkligen lämnat ångmaskinen bakom sig?”
Ikoner 1/2005, s. 32-35.

Källgren, Bengt (1997). Folkbibliotekarien och den nya tekniken. *Modern teknik –
moderna medier. Biblioteket i IT-samhället*, s. 116-117. Lund: Bibliotekstjänst.

Lesk, Michael (2005). *Understanding Digital Libraries*. 2. ed. The Morgan Kaufmann
Series in Multimedia Information and Systems. Boston: Elsevier.

Levander, Ulrika (2006). Biblioteket satsar på spel för att locka unga. *Vårt Malmö* 1/06.

Levy, David M (2000). Digital Libraries and the Problem of Purpose. I *D-Lib
Magazine*. Volume 6 Number 1. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.dlib.org/dlib/january00/01levy.html>> (2006-02-02)

LIMIT. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<https://projectplace.com/pub/swedish.cgi/0/11303953>> (06-04-02)

LIMIT-projektet. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.limitprojektet.se>> (06-04-02)

Ljungby bibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.ljungby.se/biblioteket>> (06-03-23)

Länsbibliotek Sydost Verksamhetsplan [Elektronisk] Tillgänglig:
<www.lansbiblioteksydost.org> (06-02-02)

Länsbibliotekets verksamhetsplan för 2006 [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.norrbottnslansbibliotek.nu>> (06-02-02)

Malmö stadsbibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www2.malmo.stadsbibliotek.org>> (06-03-08)

Malmö stadsbiblioteks biblioteksplan [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www2.malmo.stadsbibliotek.org/biblioteksplan.pdf>> (06-03-08)

Melling, Maxine & Little, Joyce (ed.) (2002). *Building a Successful Customer-service Culture. A Guide for Library and Information Managers*. London: Facet Publishing.

Mild, Ulrika (2004). *Musik på Internet – framtiden för bibliotekens musikavdelningar?* Magisteruppsats 2004:120. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap.

Musikwebb, Hjälp. [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.btj.se/musikwebb/FrontServlet?pi_frame=Help&sessionId=832887757647&bibId=> (06-03-16)

Nilsson, Göran (2004). Nytt på bibliotek: mp3-filer till utlån. *DIK-forum* nr 5/04. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://dynamicweb.telia.com/www-dik-se/dikforum/2004/nr5/mp3.pdf>> (06-02-10)

Nilsson, Sven (2005). Korsvägar. Skärningspunkter. *Ikoner* 4/2005, s.57-59.

Norbergs bibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.norberg.se/biblan/index.htm>> (06-03-20)

Partille bibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.partille.se/bibliotek>> (06-03-23)

Pedley, Paul (2005). *Managing Digital Rights: A Practitioner's Guide*. London: Facet Publishing

Ranum Brandt, Sune (2002). *MP3*. Sundbyberg: Pagina.

Regionbiblioteket Kalmar län (2004). *Kom igång med biblioteksplanarbetet – en lathund* [Elektronisk] 20 okt. Tillgänglig:
<http://www.biblioteksforeningen.org/biblioteksplaner/pdf/lathund_biblpl.pdf> (2006-03-01)

Schmidt, Lars (2004). *Gyllene tider på nätet*. Svensk bokhandel. [Elektronisk] 1 dec. Tillgänglig:
<http://64.233.179.104/search?q=cache:xSWXY2m80YEJ:www.svb.se/SvB_papper/2004/Nummer_20/69836+sweMD&hl=sv&gl=se&ct=clnk&cd=3> (06-02-02)

Skövde bibliotek [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.skovde.se/templates/S_Article.aspx?id=6951> (06-03-23)

Sollefteå bibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.solleftea.se/kulturfritid/bibliotek.4.12e0e2f106fe157ab480001066.html>> (06-03-22)

Statistiska centralbyrån. *Utlåning i kommunala folkbibliotek efter typ av media och tid*. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/SaveShow.asp>> (06-05-30).

Stenquist, Bjarne (2003). *Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteken behöver ett nationellt uppdrag!*. Lund: Bibliotekstjänst.

Stockholm stadsbibliotek (2006). [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.ssb.stockholm.se>> (06-03-20)

Stockholms stadsbibliotek (2005). *Bibliotek i rörelse – en strategisk plan för bibliotek i Stockholms stad 2006-2010* [Elektronisk] 20 nov. Tillgänglig:
<http://teknikaliteter.blogs.com/ssb_biblioteksplan/files/bibliotek_i_rrelse_6dec05.pdf> (2006-05-24)

Svensk Biblioteksforening [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.biblioteksforeningen.se>> (06-05-22)

Svensk bokhandel. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.svb.se>> (06-01-22)

Svenska Datatermgruppen. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.nada.kth.se/dataterm>> (06-02-24)

Sveriges Kommuner och Landsting [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.skl.se/artikel.asp?C=3305&A=11248>> (06-03-08)

Sveriges Radio P4 Skaraborg (2006). *Fortsatt möjligt att ladda ner böcker på biblioteket i Skövde* [Elektronisk] 3 jan. Tillgänglig:
<<http://www.sr.se/cgi-bin/skaraborg/nyheter/artikel.asp?artikel=765968>> (06-01-30)

Unescos folkbiblioteksmanifest 1994 (1995). Stockholm Svenska unescorådet 1995.

Vägledningen 24-timmarswebben 2.0. [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.verva.se/upload/publikationer/2004/2004_01e%20Vägledningen%2024-timmarswebben%202.01.doc> (06-03-02)

Västerviks bibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<<http://www.vastervik.se/bibliotek>> (06-03-24)

Örebro stadsbibliotek. [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.orebro.se/visintra_684.htm> (06-03-20)

Delbetänkande/ av 24-timmarsdelegationen (2004) *e-tjänster för alla*. Stockholm: Fritzes. (SOU 2004:56)

Slutbetänkande/ av 24-timmarsdelegationen (2005). *e-tjänster för ett enklare och öppnare samhälle*. Stockholm: Fritzes. (SOU 2005:119)

Bilaga 1

Hej!

Vi är två studenter vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap i Lund som just påbörjat arbetet med vår magisteruppsats. Ämnet vi valt att studera behandlar svenska folkbiblioteks förhållande till digital audioteknik. Vi har avgränsat oss till icke-fysiska audiomedier så som mp-3, streaming, WMA och andra liknade format.

Vi undrar om ni kan hjälpa oss att få en överblick över hur det ser ut på det här området i just ert län/region idag. Vi behöver få svar senast måndagen den 6 mars.

- Finns det några uttalade visioner om det digitala folkbiblioteket bland folkbiblioteken i länet? I så fall hos vilka bibliotek?
- Har länsbiblioteket några sådana visioner?
- Finns det några utarbetade handlingsplaner för det digitala folkbiblioteket på de olika folkbiblioteken i länet?
- Har länsbiblioteket någon sådan handlingsplan?
- Vilka folkbibliotek i länet erbjuder digitala audiotjänster så som t.ex. mp3-utlån, streaming etc?

Tack på förhand

Maria Carlsson och Erik Hall, BIVIL, Lunds universitet.

Bilaga 2

CHECKLISTA

Presentation

Har man någon presentation av det digitala biblioteket? Hur är denna presentation i så fall utformad? Vilka tjänster lyfter man fram som del av det digitala biblioteket?

Om presentation saknas, vilka ingångar har man valt att presentera till e-tjänsterna?

Användarservice

Katalog, opac

Fjärrlån

Reservera

Inköpsförslag

Ändra kontouppgifter

Boka dator

Databaser

Tillgängliga från biblioteket

Tillgängliga även hemifrån

e-media

svenska e-böcker

e-böcker på andra språk

svenska ljudböcker

ljudböcker på andra språk

e-musik

Frågetjänster

Vilka har man?

Länksamlingar

Vad innefattar länksamlingen?

Övrigt

Bilaga 3

Hej!

Vi är två studenter vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap i Lund som just nu skriver magisteruppsats. Ämnet vi valt att studera behandlar svenska folkbiblioteks förhållande till det digitala folkbiblioteket och digital audioteknik.

Ni är ett av de bibliotek vi har valt ut för vår undersökning och vi skulle vara tacksamma om ni kunde hjälpa oss genom att besvara några frågor. Om du inte anser dig kunna besvara frågorna vänligen vidarebefordra vårt e-post till någon som kan.

- Vilka visioner har ni om det digitala folkbiblioteket? Hur arbetar ni konkret för att förverkliga visionerna?
- Vilka tjänster anser ni att ett digitalt folkbibliotek bör innefatta för att man ska kunna tala om just ett digitalt folkbibliotek?
- Vilka möjligheter/problem ser ni med olika typer av digitala audiotjänster? (Med digitala audiotjänster avser vi utlån av ljudböcker och musik via bibliotekets webbplats i format så som mp3, wma och streaming etc.).

Vi behöver ert svar senast måndagen den 3 april. Eventuellt återkommer vi via telefon om förtydligande eller kompletteringar behövs.

Tack på förhand

Maria Carlsson och Erik Hall, BIVIL, Lunds universitet